

नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन
(लघुशोधप्रबन्ध)



सिक्किम विश्वविद्यालय

सिक्किम विश्वविद्यालयको भाषा अनि साहित्य सङ्घायअन्तर्गत नेपाली विषयका
पाठ्यक्रममा रहेको एमफिल परीक्षाको
आंशिक परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
लघुशोधप्रबन्ध

भीमकुमार शर्मा

नेपाली विभाग, भाषा अनि साहित्य सङ्घाय

फरवरी २०१७

नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन



सिक्किम विश्वविद्यालय भाषा अनि साहित्य सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयका
पाठ्यक्रममा रहेको एमफिल परीक्षाको आंशिक
परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत लघुशोध प्रबन्ध

शोध निर्देशक

डा. समर सिन्हा

सहायक प्राध्यापक

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

शोधार्थी

भीमकुमार शर्मा

एमफिल १५MPNP०१

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

फरवरी २०१७

प्रतिबद्धता

सिक्किम विश्वविद्यालयको भाषा अनि साहित्य सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागमा एमफिल परीक्षाको आंशिक परिपूर्तिका निम्ति प्रस्तुत नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन शीर्षकको यो लघुशोधप्रबन्ध मैले मेरा शोध निर्देशक डा. समर सिन्हाको निर्देशनमा रहेर सम्पन्न गरेको पूर्णतः मौलिक कार्य हो। यस लघुशोधप्रबन्धको समष्टि निष्कर्षलाई मैले यसअघि कुनैपनि उपाधि वा अन्य प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरेको छैन। यस लघुशोध प्रबन्धको कुनैपनि अंश वा पाठ, पुस्तक वा पुस्तकका अंशका रूपमा प्रकाशित गरिएको छैन। मैले यहाँ प्रस्तुत गरेको प्रतिबद्धता विरुद्ध कुनै प्रमाण भेटिएमा त्यसप्रति म उत्तरदायी हुनेछु भनि प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछु।

शोध निर्देशक

शोधार्थी

डा. समर सिन्हा

भीमकुमार शर्मा

नेपाली विभाग

नेपाली विभाग

भाषा अनि साहित्य सङ्काय

भाषा अनि साहित्य सङ्काय

सिक्किम विश्वविद्यालय

सिक्किम विश्वविद्यालय

दिनाङ्क.....

विभाग प्रमुख

कृतज्ञता ज्ञापन

सिक्किम विश्वविद्यालय नेपाली विभागमा एमफिल डिग्री प्राप्त गर्न हेतु लघुशोधप्रबन्धअन्तर्गत मेरो विषय नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन रहेको छ। यस लघुशोधप्रबन्धअन्तर्गत सिक्किम र दार्जीलिङमा बोलिने नेपाली भाषामा अकरण व्यवस्थाको अध्ययन रहेको छ।

प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्ध श्रदेय गुरू डा. समर सिन्हा, सहायक प्राध्यापक, नेपाली विभाग, सिक्किम विश्वविद्यालयको निर्देशनमा तयार गरिएको छ। यस लघुशोधप्रबन्ध तयार हुनमा वहाँको कुशल परामर्श अनि मार्गनिर्देशन रहेको छ। वहाँको अटुट सहायता र सलाहले नै यो लघुशोध प्रबन्ध सही ढङ्गमा पुरा हुन सक्यो। वहाँको यस अथक सहायताको निम्ति सदैव ऋणी रहनेछु।

यसरी नै यस कार्यमा मलाई आवश्यक सुझाउ र मार्गनिर्देश गर्नुहुने नेपाली विभाग, सिक्किम विश्वविद्यालयका श्रदेय गुरूजन विभाग प्रमुख प्रो. प्रतापचन्द्र प्रधान, डा. कविता लामा, डा. पुष्प शर्मा, श्री बलराम पाण्डे, श्री देवचन्द्र सुब्बा र श्री सपन प्रधानज्यूप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

यसरी नै यस लघुशोधप्रबन्ध तयार गर्नमा विभिन्न प्रकारले सहयोग गर्नुहुने मेरा अग्रज नर्मल निरौला, विष्णुलाल भुजेल, सुरज गुरुड र मित्र सृजना छेत्री जसको आवश्यक सुझाव र सलाह साथै अध्ययनको निम्ति विभिन्न पुस्तक, पत्र-पत्रिकाहरूको चयन गर्नमा ठूलो सहयोग रहन गयो। यस सहयोगको निम्ति यहाँहरूप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। सोही प्रकारले मलाई अध्ययनको क्रममा विभिन्न प्रकारको सहयोग गर्नुहुने महानुभाव एवं सङ्ग-संस्थान, पुस्तकालयका पदाधिकारीहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु।

यसरी नै यस लघुशोधप्रबन्धको निम्ति मलाई अध्ययनको सुअवसर प्रदान गर्नुहुने साथै हरेक क्षेत्रमा विभिन्न सहयोग गर्नुहुने मेरा परिवारका सदस्यहरूप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

विनित

भीमकुमार शर्मा

नेपाली विभाग

सिक्किम विश्वविद्यालय

संक्षिप्त शब्दरूप

(The Leipzig Glossing Rules: Conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses)

1SG/PL	First person singular/plural
2SG/PL	Second person singular/plural
3SG/PL	Third person singular/plural
ACC	Accusative
AOR	Aorist
CONJ	Conjunctive
DEM	Demonstrative
ERG	Ergative
FEM	Feminine
GEN	Genitive
HON	Honorific
HAB	Habitual
IMP	Imperative
IND	Indicative
INFR	Inferential
INF	Infinitive
LHON	Low honorific
MHON	Mid honorific
NFEM	Non-feminine
NEG	Negation
NOM	Nominative
NPST	Non past
OBLV	Oblative
OPT	Optative
PST	Past
PROG	Progressive
PROB	Probabilitive
PTCP	Participle
PRF	Perfect
PFV	Perfective
TAM	Tense, Aspect, Mood
∅	Zero morph
*	Grammatically unacceptable
.	Portmanteau morph
-	Morpheme break

स्रोत : Linguistics Department, Max Planck Institute (Bernard Comrie, Martin Haspelmath) and Linguistics Department, Leipzig University (Balthasar Bicked).

इ. पू

इसापूर्व

इ. स.	इसा सन्
ते. सं.	तेस्रो संस्करण
डा.	डाक्टर
प्रो.	प्रोफेसर
पृ.	पृष्ठ
वि. स.	विक्रम संवत्

तालिका सूची

तालिका ३.१	सत्यता सारणी
तालिका ३.२	सत्यता सारणी
तालिका ३.३	सत्यता सारणी
तालिका ४.१	भूतकाल, सम्पन्न पक्ष र भाव
तालिका ४.२	अभूतकाल, सम्पन्न पक्ष र भाव
तालिका ४.३	भूतकाल, अभ्यस्त पक्ष र भाव
तालिका ४.४	अभूतकाल, अभ्यस्त पक्ष र भाव
तालिका ४.५	भूतकाल, सातत्य पक्ष र भाव
तालिका ४.६	अभूतकाल, सातत्य पक्ष र भाव
तालिका ४.७	भूतकाल, पूर्ण पक्ष र भाव
तालिका ४.८	अभूतकाल, पूर्ण पक्ष र भाव
तालिका ४.९	भूतकाल, अवस्ताविक पक्ष र भाव
तालिका ४.१०	अभूतकाल, अवस्ताविक पक्ष र भाव
तालिका ५.१	मिडल फिल्ड नेगेसन

शोध निर्देशकबाट अग्रसारण

नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन शीर्षकमा प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्ध सिक्किम विश्वविद्यालयको नेपाली विभाग एम फिलका शोधार्थी श्री भीमकुमार शर्माले मेरो निर्देशनमा रही तयार पारेका हुन्। विश्वविद्यालयको एमफिलअन्तर्गत रहेको लघुशोधप्रबन्ध उनले गहन अध्ययन, लगन र परिश्रमका साथ तयार पारेका हुन्। विश्वविद्यालयको नियमभित्र रही शोधविधिको यथोचित प्रयोग गरी श्री शर्माले यस लघुशोधप्रबन्ध तयार पारेका हुन्।

म यस लघुशोधप्रबन्धलाई उचित मूल्याङ्कनको निम्ति सम्बन्धित निकायमा अग्रसारित गर्दछु।

डा. समर सिन्हा)

सह-प्राध्यापक

नेपाली विभाग

भाषा अनि साहित्य सङ्काय

सिक्किम विश्वविद्यालय

दिनाङ्क :

विषयसूची

विषय	पृष्ठ सङ्ख्या
प्रतिबद्धता	i
अग्रसारण	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
संक्षिप्त शब्दरूप	iv-v
तालिका	vi

पहिलो अध्याय

शोध परिचय	१-७
-----------	-----

१.१ शोधको शीर्षक

१.२ शोधको परिचय

१.३ शोधको प्रयोजन

१.४ शोधको समस्या

१.५ शोधको उद्देश्य

१.६ पूर्वकार्यको सर्वेक्षण

१.६.१ पुस्तकका आधारमा पूर्वकार्यको सर्वेक्षण

१.६.२ शोध प्रबन्धको आधारमा पूर्वकार्यको सर्वेक्षण

१.७. शोध विधि

१.७.१ शोधको सैद्धान्तिक आधार

१.७.२ सामग्री सङ्कलन

१.८ शोधको औचित्य

१.९. शोधको सीमाङ्कन

१.१० शोधको रूपरेखा

दोस्रो अध्याय

नेपाली भाषाको परिचय

८-१३

२.१ नेपाली भाषाको पृष्ठभूमि

२.२ नेपाली भाषाको परिचय

२.३ नेपाली भाषाको भौगोलिक क्षेत्र

२.४ नेपाली भाषिक समुदाय

२.५ निष्कर्ष

तेस्रो अध्याय

अकरणको परिचय र नेपाली अकरण व्यवस्था

१४-२४

३.१ अकरणको परिचय

३.२ नेपाली अकरण व्यवस्था

३.३ निष्कर्ष

चौथो अध्याय

अकरणको विभिन्न व्याकरणिक कोटिसँग सम्बन्ध

२५-७७

४.१ ध्रुवीयता

४.२ काल, पक्ष, भाव, फाई फिचर र ध्रुवीयताको सम्बन्ध

४.२.१ अकरण र काल

४.२.२ अकरण र पक्ष

४.२.३ अकरण र भाव

४.३ निष्कर्ष

पाँचौं अध्याय

अकरणको सैद्धान्तिक अध्ययन

७८-८८

५.१ मिडल फिल्ड नेगेसन

५.२ सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन

५.३ नेगेटिव पोलारिटी आइटम

५.४ द्विरकरण

५.५ अकरण र विपरीतार्थक

५.६ निष्कर्ष

छैटौं अध्याय

निष्कर्ष

८९-९२

परिशिष्ट

सन्दर्भग्रन्थ सूची

पहिलो अध्याय

शोध परिचय

१.१ शोधको शीर्षक

प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्धको शीर्षक “नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन” रहेको छ।

१.२ शोधको परिचय

प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्धको क्षेत्र नेपाली भाषाको अध्ययनअन्तर्गत आधुनिक वर्णनात्मक भाषाविज्ञान रहेको छ। नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारभित्रको खस अपभ्रंश हुँदै विकसित भएको एउटा आधुनिक आर्य भाषा हो। नेपाली भाषा सिक्किम दार्जिलिङको सम्पर्क भाषा हो। यस लघुशोधप्रबन्धअन्तर्गत सिक्किम र दार्जिलिङमा बोलिने नेपाली भाषामा अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ।

सबै भाषामा स्वीकारात्मक र निषेधात्मक पक्ष हुन्छन् जसलाई ध्रुवियता भनिन्छ। भाषाको यस स्वीकारात्मक पक्षलाई करण र निषेधात्मक पक्षलाई अकरण भनिन्छ। अकरण भाषाको सार्वभौमिक पक्ष हो। यसले भनाइको सत्यता मूल्य (truth value) -लाई विपरीत गर्छ जस्तै,

(१) ram-le k^hana k^ha-jo (करण)

3SG-ERG food eat-AOR.NFEM.3SG

“Ram ate food.”

(२) ram-le k^hana k^ha-e-nΛ (अकरण)

3SG-ERG food eat-PRF.NFEM.3SG-NEG

“Ram did not eat food.”

प्रत्येक भाषामा अकरणको प्रयोग भिन्न हुन्छ साथै यसको रूप र स्थान पनि अलग हुन्छ। नेपालीमा अकरण सर्ग र निपातको रूपमा पाइन्छ। परसर्ग [-nΛ], उपसर्ग [nΛ-] र निपातमा [nai], [nΛki], [nΛtrΛ], [ΛfiΛ], [fios] आदि अकरण सूचक हुन्।

(३) timi k^hana nΛ-k^ha-u
 2SG.DIR.NOM food NEG-eat-2SG.HON.OPT
 “You do not eat food.”

(४) ram-le k^hana k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-PRF.NFEM.3SG-NEG
 “Ram did not eat food”

(५) mΛ pΛɽ-nΛ a-eko nΛki gΛp^hgΛr-nΛ
 1SG.DIR.NOM read-INF come-PTCP NEG.DISJ gossip do-INF
 “I come to study not to gossip.”

(६) timi bΛdzar dza-u nΛtrΛ mΛ dzan-ts^hu
 2SG.DIR.NOM market go-2SG.MHON NEG.CONJ 1SG.DIR.NOM go
 1SG.NPST-1SG
 “You go market otherwise I will go.”

माथिका उदाहरण (१) -मा [nΛ-] उपसर्गको रूपमा अकरणको प्रयोग भएको छ जसले आज्ञार्थक भाव बुझाउँछ। उदाहरण (२) [-nΛ] -मा परसर्गको रूपमा अकरणको प्रयोग भएको छ जसले सामान्यार्थक भाव बुझाउँछ। उदाहरण (३) -मा प्रयुक्त [nΛki] -ले वाक्यको नकरात्मकता जनाएको छ। उदाहरण (४) -मा प्रयुक्त [nΛtrΛ] -ले अकरण जनाएको छ। यसरी उपसर्ग, परसर्ग र निपातको रूपमा अकरणको प्रयोग हुँदछ। नेपालीमा विशेष क्रिया,

नाम, विशेषणमा अकरण सूचक पाइन्छ।

(७) jo nΛ-laʈo ramro ts^hΛ (नाम)
DEM NEG-dumb good NPST-3SG
“This smart (person) is good.” (lit. This undumb (person) is good.)

(८) jo laʈo nΛ-ramro ts^h-Λ (विशेषण)
DEM dumb NEG-good NPST-3SG
“This dumb (person) is bad.” (lit. This dumb (person) is not good.)

(९) jo laʈo ramro ts^hΛi-nΛ (क्रिया)
DEM dumb good NPST-3SG-EXT-NEG
“This dumb (person) is not bad.” (lit. This undumb (person) isn't good.)

यस लघुशोधप्रबन्धमा नेपाली अकरणको शाब्दिक वर्ग तथा रूपतात्विक कोटिको अन्तर्सम्बन्धलाई अध्ययन गरिएको छ।

१.३ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्धको प्रयोजन सिक्किम विश्वविद्यालयको नेपाली विभागमा एमफिल उपाधि प्राप्त गर्नु रहेको छ। नेपाली अकरणमाथि अहिलेसम्म पुस्तकका रूपमा कुनै पनि कृति प्राप्य छैन। यसलाई अध्ययन क्षेत्रमा ल्याउनु यस शोधको प्रयोजन रहेको छ।

१.४ शोधको समस्या

प्रस्तुत शोध विषय अध्ययन गर्ने क्रममा नेपाली अकरणमा देखिने मुख्य समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गरिन्छः

१. नेपालीमा अकरण व्यवस्था के कस्तो रहेको छ?
२. नेपालीमा अकरण र अन्य व्याकरणिक कोटिको सम्बन्ध के कस्तो छ?
३. नेपालीमा अकरण र विपरीतार्थक शब्दको सम्बन्ध कस्तो छ?

१.५ शोधको उद्देश्य

माथिका समस्याहरूको परिपूर्ति गर्नका लागि अध्ययन गर्नु नै शोधको उद्देश्य रहेको छ जो निम्नप्रकार रहेको छ:

१. नेपालीमा अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु।
२. अकरणको सैद्धान्तिक पक्षलाई प्रस्तुत गर्नु।
३. अकरण र विपरीतार्थक शब्दबिचको सम्बन्ध अध्ययन गर्नु।

१.६ पूर्वकार्यको सर्वेक्षण

नेपालीमा अकरणबारेमा व्यापकरूपमा अध्ययन भएको छैन। यसको अध्ययन नेपाली व्याकरणमा संक्षिप्त रूपमा गरिएको छ। पूर्वकार्यको सर्वेक्षणको निम्ति अकरण विषयमाथि लेखिएको कुनै सिङ्गो पुस्तक पाइँदैन। यस विषयमा संक्षिप्त अध्ययन व्याकरण, पत्र-पत्रिका र केही कार्यपत्रमा भने गरिएको पाइन्छ। यसको विवरण यस प्रकार दिइन्छ -

१.६.१ पुस्तकका आधारमा पूर्वकार्यको विवरण

पुस्तकका रूपमा अकरणको चर्चा गर्दा अकरणबारे केही व्याकरणका पुस्तकहरूमा चर्चा गरिएको छ। पोखेल (२०५४) -ले *नेपाली वाक्य व्याकरण* -मा अकरणबारे संक्षिप्त चर्चा गरेका छन्। यसमा यिनले अकरणको काल, पक्ष र भावसँगको सम्बन्ध देखाएका छन् र यसको अन्य व्याकरणिक कोटिसँगको सम्बन्ध देखाएका छन्। अधिकारी (२०५७) -ले *प्रयोगात्मक नेपाली व्याकरण* -मा अकरणका तीन स्थिति, युगल अकरण आदिको अध्ययन गरेका छन्। न्यौपाने (२०६२) -ले *नेपाली व्याकरण तथा कार्यमूलक लेखन* -मा निषेधन,

करण र अकरणको भिन्नता देखाएका छन्। यसमा यिनले 'नराम्रो' विशेषणलाई करण मानेका छन्। यिनले व्याकरणिक निषेधन र कोशिमिक निषेधन गरेर अकरणलाई दुईवटा क्षेत्रमा विभाजन गरेका छन्। यसरी नेपाली व्याकरणका पुस्तकहरूमा पनि अकरणको व्यापक अध्ययन नभएर संक्षेपमा मात्र अध्ययन भएको पाइन्छ।

१.६.२ शोध प्रबन्ध वा शोधपत्रको आधारमा पूर्वकार्यको विवरण

विभिन्न शोधप्रबन्ध तथा शोधपत्र आदिमा अकरणको अध्ययन भएको पाइन्छ। जसको विवरण यस प्रकार दिइन्छ-

दहाल (१९७४) -ले आफ्नो विधावारिधिको शोधपत्र *A Description of Nepali Literary and Colloquial* -मा नेपाली अकरणको अन्य विभिन्न व्याकरणिक कोटिसँगको सम्बन्धको अध्ययन गरेका छन्। प्रसाई (२०११) -ले *A Computational Analysis of Nepali Morphology: A Model for Natural Language Processing* -मा अकरणको उपसर्ग र परसर्गको अध्ययन गरेका छन्। सिन्हा (२०१५) -ले *Negation in Nepali: An Exploration in its Landscape* -मा अकरणको प्रकार, सर्गको रूपमा अकरण र विभिन्न व्याकरणिक कोटिसँगको सम्बन्धको अध्ययन गरेका छन्। साथै सिन्हाले संज्ञाको पनि अकरण देखाएका छन्।

उपर्युक्त विभिन्न भाषाविदहरूले नेपालीमा अकरणको फाटफुट अध्ययन गरेका छन् तर सम्पूर्ण वर्णन तथा सैद्धान्तिक पक्षको अध्ययन भएको पाइँदैन। यसैले प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्धमा नेपाली अकरणको व्यवस्था, अन्य व्याकरणिक कोटिसित अन्तर्सम्बन्ध र त्यसको सैद्धान्तिक पक्षको अध्ययन गरिएको छ।

१.७ शोधविधि

१.७.१ शोधको सैद्धान्तिक आधार

प्रस्तुत लघुशोधप्रबन्ध निगमनात्मक शोध पद्धतिका आधारमा गरिएको छ। विवरणात्मक र वर्णनात्मक पद्धति ग्रहण गरिएको छ। मानक भाषाको लागि नेपाली लेखन शैली, भाषा

विज्ञानिक पाठ संरचनाको लागि जिनेरिक स्टाइल सिट (Generic Style Sheet) र सन्दर्भको लागि युनिफाइड स्टाइल सिट (Unified Style Sheet) -लाई आधार बनाइएको छ। भाषा वैज्ञानिक तथ्याङ्क, कोटि, सूचक आदिलाई अन्तराष्ट्रिय ध्वनितात्विक वर्णमाला (International Phonetic Alphabet) र लिपिग ग्लसिङ रूल्स (Leipzig Glossing Rules) -मा प्रस्तुत गरिएको छ। यसका साथै सिक्किम विश्वविद्यालयद्वारा जारी नियमलाई पनि अपनाएर शोध गरिएको छ।

१.७.२ सामग्री सङ्कलन

यस लघुशोधप्रबन्धको लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन प्राथमिक, द्वितीय र तृतीय अथवा इलेक्ट्रोनिक स्रोतबाट गरिने छ। प्राथमिक सामग्री स्रोतका रूपमा स्वतः तथा सिक्किम दार्जिलिङका नेपाली मातृभाषीको तथ्य सङ्ग्रह गरिएको छ। द्वितीय स्रोत अन्तर्गत अकरणबारे पुस्तक, शोधकार्य, पत्र-पत्रिका, आदि रहेको छ। तृतीय स्रोतमा इ-लाइब्रेरी, इ-जर्नल, वेबसाइट आदिको प्रयोग गरिने छ।

१.८ शोधको औचित्य

अकरणको परिचय दिँदै विभिन्न व्याकरणिक कोटिसँग अकरणको अन्तर्सम्बन्ध प्रस्तुत गर्नु यस शोधको औचित्य रहने छ।

१.९ शोधको सीमाङ्कन

यस लघुशोधप्रबन्धमा सिक्किम दार्जिलिङका नेपाली मातृभाषीबाट सङ्कलित तथ्याङ्कलाई आधार बनाइएको छ। त्यस तथ्याङ्कको आधारमा अकरणको वर्णनात्मक एवं सैधदान्तिक अध्ययन गरिएको छ। भाषाविज्ञान शब्दावलीका निम्ति आधार पुस्तकका रूपमा भाषिक र साहित्यिक शब्दावली (गोकुल सिन्हा, सन् २००४) र भाषा विज्ञान शब्दावली भीम नारायण रेग्मी (वि.सं. २०७२, सम्पा.)-लाई लिइएको छ। यसका अतिरिक्त कतिपय शब्दावली नेपालीमा नपाइएका

कारण ती शब्दावलीलाई अंग्रेजीमा राखिएको छ।

१.१० शोधको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधलाई ६ अध्यायमा विभाजन गरेर अध्ययन गरिएको छ। प्रत्येक अध्यायको रूपरेखा यसप्रकार छ-

प्रस्तुत शोधको दोस्रो अध्यायमा नेपाली भाषाको परिचय दइएको छ। नेपाली भाषाको पृष्ठभूमि, उद्भाव र विकासबारेको अध्ययन यस अध्यायमा गरिएको छ। नेपाली भाषाको भौगोलिक क्षेत्रको अध्ययन पनि यस अध्यायमा गरिएको छ।

प्रस्तुत शोधको तेस्रो अध्यायमा अकरणको परिचयात्मक अध्ययन गरिएको छ। अकरणलाई प्रतिज्ञप्ति तर्कशास्त्रका आधारमा अध्ययन गरिएको छ। यसका अतिरिक्त यस अध्यायमा नेपाली भाषामा अकरणको के कस्तो व्यवस्था छ, साथै नेपालीमा अकरण बोधक रूप के के हुन् र यसको प्रयोग के कसरी हुन्छ, आदि कुराको अध्ययन गरिएको छ।

प्रस्तुत शोधको चौथो अध्यायमा अकरणको काल, पक्ष र भावसँगको सम्बन्धलाई अध्ययन गरिएको छ। नेपालीमा क्रियामा काल, पक्ष र भावको अन्य व्याकरणिक कोटिसँग पदसङ्गति पाइन्छ भन्ने कुरा जनाइएको छ। अकरण सूचकको प्रयोगले काल जनाउने व्यक्त रूप लोप भएर सुन्य रूप प्रकट हुने, पक्ष परिवर्तन हुने साथै अकरण र भावको रूपतात्विक सम्बन्धलाई यस अध्यायमा अध्ययन गरिएको छ।

प्रस्तुत शोधको पाँचौं अध्यायमा अकरणको सैद्धान्तिक पक्षको अध्ययन रहेको छ। यसमा अकरणका विभिन्न प्रकारबारेको अध्ययन रहेको छ, जस्तै मिडल फिल्ड नेगेसन, नेगेटिभ पोला रिटी आइटम, सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन, द्विरकरण, अकरण र विपरीतार्थक आदि नेपालीमा यी विभिन्न प्रकारका अकरणको व्यवस्था के कस्तो छ भन्ने अध्ययन यस अध्यायमा रहेको छ।

छैटौं अध्यायमा शोधको निष्कर्ष, परिशिष्ट र सन्दर्भग्रन्थ सूची राखिएको छ।

दोस्रो अध्याय

नेपाली भाषाको परिचय

यस अध्यायअन्तर्गत नेपाली भाषा विषय संक्षिप्त परिचय राखिएको छ। नेपाली भाषाको पृष्ठभूमि, उद्भव र विकासबारेको अध्ययन यस अध्यायमा गरिएको छ। यसमा नेपाली भाषाको भौगोलिक क्षेत्रको अध्ययन गरिएको छ साथै नेपाली भाषिक समुदायको अध्ययन गरिएको छ।

२.१ नेपाली भाषाको पृष्ठभूमि

नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको सतम वर्गभिन्न पर्ने एउटा आधुनिक आर्य भाषा हो। यस भाषाको विकास इसाको दसौं शताब्दीदेखि भएको मानिन्छ। यसै शताब्दीदेखि प्रकृतबाट विभिन्न अपभ्रंश तथा यही अपभ्रंश भाषा अगाडि बडेर आधुनिक आर्य भाषा भएको मानिन्छ। आधुनिक आर्य भाषाअन्तर्गत नेपाली, बङ्ला, मराठी, हिन्दी आदि पर्दछन्। वास्तवमा आधुनिक भारतीय आर्यभाषाभिन्न पर्ने खस पहाडी भाषावर्गबाट नेपाली भाषा विकसित भएको मानिन्छ।

नेपाली भाषाको उद्भव भारोपेली भाषा परिवारको सतम् वर्गभिन्नको भारत इरानेली शाखाको संस्कृत भाषाबाट विकसित खस प्रकृतको खस अपभ्रंश रूपबाट इ.सं. १००० पछि भएको मानिन्छ। एउटै मूल भारोपेली भाषा बोल्ने वक्ताहरू जिविकोपार्जनको क्रममा विश्वको विभिन्न स्थानमा बसोबासो गर्न थाले। ती वक्ताहरू मध्ये एउटा समूह इरानमा आएर बस्यो। यसै भाषा समूहलाई भारत-इरानेली भनि नामाकरण गरियो भन्ने मानिएको छ। इ.पू. १५०० मा भारत-इरानेली शाखाबाट एउटा हाँगो छुटिएर भारतमा प्रवेश गरे। यसै समूहअन्तर्गत, भारतीय आर्य भाषा अथवा संस्कृत भाषाको उद्भव भएको हो भन्न सकिन्छ। यसै संस्कृतकै प्राकृत तथा अपभ्रंश रूपबाट नेपाली भाषाको उद्भव भएको मानिन्छ।

इ.पू. १५०० देखि आर्यहरू भारतमा आउन थाले र विभिन्न जातिको सम्पर्कमा आउँदा भारतीय आर्यभाषाको विकास तीव्ररूपमा हुन थाल्यो। बन्धु (वि.सं. २०५०) -ले भारतीय आर्यभाषालाई तीन चरणमा विभाजन गरेका छन्।

- प्राचीन भारतीय आर्यभाषा काल- ई.पू. १५०० देखि ई.पू. ५०० सम्म
- मध्यकालीन भारतीय आर्यभाषा काल- आ.पू. ५०० देखि १००० ई. सम्म
- नव्य भारतीय आर्यभाषा काल-११०० ई. देखि अहिलेसम्म।

प्राचीन भारतीय आर्यभाषाभिन्न संस्कृत पर्दछ। यसकालमा धार्मिक ग्रन्थहरू वेद, उपनिषद आदिको विकास भएको हो। मध्यकालीन भारतीय आर्य भाषामा पालि प्राकृत, अशोकी प्राकृतको विकास हुन्छ। वैदिक संस्कृत भन्दा बेग्लै जनबोलीको भाषा यसकालमा विकास हुन्छ। नव्यभारतीय आर्य भाषा कालमा प्राकृत अपभ्रंशबाट विभिन्न अन्य भाषाहरूको उद्भव हुन्छ। ती भाषाहरू हुन्- मैथली, भोजपुरी, थारू, पन्जाबी, खडी बोली (हिन्दी), नेपाली, कुमाउनी आदि। नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारअन्तर्गत भारत-इरानेली शाखाभिन्नको नव्यभारतीय आर्यभाषा हो।

२.२ नेपाली भाषाको परिचय

नेपाली भाषाको उद्भवबारे विभिन्न विदेशी तथा स्वदेशी विद्वानहरूले विभिन्न मत प्रकट गरेका छन्। नेपाली भाषाको उद्भवबारेमा विभिन्न अपभ्रंशलाई मानिएको छ। होर्न (१८८०)- ले नेपाली भाषाको सम्बन्ध उत्तरी गौडीसँग भएको कुरा उल्लेख गरेका छन्। होर्नको मतलाई असहमति जनाउँदै ग्रियर्सन (१९२७) -ले नेपाली भाषाको सम्बन्ध राजस्थानीसँग भएको बताएका छन् र आधुनिक भारतीय आर्यभाषाहरूको वर्गीकरण गर्दा पहाडी भाषाहरूलाई एउटा स्वतन्त्र समुदाय मानेका छन्। टर्नर (१९३१)- ले नेपाली भाषाको उत्पत्ति मागधी प्राकृत र त्यसकै अपभ्रंशबाट भएको उल्लेख गरेका छन्। च्याटर्जी (१९१६) -ले खस अपभ्रंशलाई नेपाली भाषाको जननी मानेका छन्। नेपाली विद्वानहरूले नेपाली भाषाको उत्पत्ति सम्बन्धी विभिन्न मत राखेका छन्। ज्ञवाली (१९६४)- ले नेपाली भाषा संस्कृत भाषाबाट विकसित शौरसेनी प्राकृतको सन्तति बताएका छन्। पोखेल (वि.सं.२०४८)- ले नेपाली भाषा प्राकृतबाट खस अपभ्रंश हुँदै विकसित भएको भाषा मानेका छन्। विभिन्न विद्वानहरूको मतलाई आधार मानी नेपाली भाषा संस्कृतबाट विकसित भएर खस प्राकृत हुँदै खस अपभ्रंशबाट विकसित भएको

आधुनिक आर्य भाषा हो भन्न सकिन्छ। नेपाली भाषाको प्राचीनतम रूप ईसाको ९ औं शताब्दीतिर पाइन्छ। सन् ९८१ को पश्चिम नेपालको दुल्लुमा राजा दामुपालको शिलालेखलाई प्राचीनतम नेपाली भाषाको नमुना मानिएको छ। नेपाली भाषाको विकासक्रमलाई विभिन्न कालमा विभाजन गरेका छन्। श्रेष्ठ र शर्मा (वि.सं. २०४६) -ले नेपाली भाषालाई निम्नलिखित आधारमा विभाजन गरेका छन्।

- प्राचीन नेपाली - ११ औं देखि १५ औं शताब्दीसम्म
- मध्यकालीन नेपाली - १६ औं देखि १९ औं शताब्दीसम्म
- आधुनिक नेपाली - २० औं देखि हाल सम्म

प्राचीन नेपाली भाषाको रूप शिलालेख र ताम्र पत्रमा मात्र प्राप्त रहेको पाइन्छ। प्राचीन नेपालीलाई विभिन्न नाम दिइएको छ। प्राचीन नेपाली, खस भाषा, सिञ्जाली, पूर्वीय खस भाषिका आदि। आशोक चल्लको ताम्र पत्र, अक्षयमल्लको शिलापत्र, राजा दामुपालको शिलालेख आदिमा प्राचीन नेपालीका नमूनाहरू पाइन्छन्।

मध्यकालीन नेपालीमा शिलाकारदेखि ग्रन्थाकारमा नेपाली भाषाको रूप विकसित भएको पाइन्छ। नेपालीमा अहिलेसम्म प्राप्त सबैभन्दा पुरानो ग्रन्थ भास्वतीलाई मानिन्छ। यो १४५७ -मा संस्कृतदेखि नेपालीमा उल्था गरेको हो। यसदेखि अन्य ग्रन्थहरू राजा गगनीराजको यात्रा, खण्डखाद्य, ज्वारोत्पति चिकित्सा, बाजपरीक्षा आदि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ।

आधुनिक नेपाली अर्थात् २० औं शताब्दीदेखि यता नेपाली भाषाको विकसित रूप पाइन्छ। साहित्यिक ग्रन्थहरू, कोश, व्याकरण, भाषाविज्ञान, ऐतिहासिक ग्रन्थहरू आदि आधुनिक कालमा मात्र लेखिएका पाइन्छन्।

एटनद्वारा लिखित व्याकरण *अ ग्रामर अफ नेपालीज् ल्याङ्गवेज* (१८२०) नै नेपाली भाषाबारेको सर्वप्रथम प्रकाशित भएको व्याकरण हो। यसलाई नेपाली भाषाको भाषावैज्ञानिक अध्ययनको प्रारूप मान्न सकिन्छ। यसै व्याकरणलाई आधार मान्दा नेपाली भाषाको भाषावैज्ञानिक अध्ययन भएको एक सय वर्ष वितिसकेको देखिन्छ। उक्त व्याकरणपछि नेपाली

भाषाका विभिन्न व्याकरणको रचना सुरु हुन्छ। आधुनिक वर्णनात्मक भाषाविज्ञानको आधारमा केही व्याकरणहरू प्रकाशित भएका पाइन्छन्।

२.३ नेपाली भाषाको भौगोलिक क्षेत्र

नेपाली भाषालाई भौगोलिक आधारमा हेर्दा आज विश्वका सबै ठाउँमा नै नेपाली वक्ताहरू रहेका पाइन्छन्। नेपाली भाषीहरू नेपाल लगायत उत्तर-पूर्वी भारतमा विशेष बसोबास गरेका छन्। भारतमा विशेषगरी हिमालय क्षेत्र अन्तर्गत दार्जिलिङ, सिक्किम, आसाम, भागसु, देहरादुन, मणिपुर आदि क्षेत्रमा नेपाली भाषीहरू बस्ने गर्छन्। भारतको संविधानको आठौँ अनुसूचिमा २४ वटा मान्यता प्राप्त भाषाहरूमध्ये नेपाली भाषा एउटा हो। नेपालमा यसलाई राष्ट्र भाषाको मान्यता प्राप्त छ।

यसरी नेपाली भाषाको भौगोलिक क्षेत्र विश्वभरि नै व्याप्त रहेको मान्न सकिन्छ। यसै भौगोलिक क्षेत्रका कारण भाषामा भिन्नता रहेको देखिन्छ। जुन स्थानमा बस्यो र जुन भाषीको सम्पर्कमा रह्यो त्यसको प्रभाव भाषामा पर्ने हुँदा स्थान अनुसारको भाषिक प्रभाव पाइन्छ। दार्जिलिङ-सिक्किमको नेपाली भाषा र नेपालका नेपाली भाषामा भिन्नता पाइन्छ। दाहाल (२०१३) -ले सिक्किममा विशेष भोट बर्मेली भाषाको सम्पर्कमा रहेर भोट बर्मेलीको प्रभाव नेपाली भाषामा भएको मत प्रकट गरेका छन्।

दार्जिलिङ लगायत सिक्किमको नेपाली भाषामा विभिन्न भाषिक भिन्नताहरूका आधारमा दार्जिलिङमा बोलिने नेपालीलाई छुट्टै भाषिका भनी मानिएको छ। ज्ञवाली (१९६४) -ले दार्जिलिङे नेपाली भाषिका भनेका छन्। दाहाल (१९७४) -ले उक्त भिन्नतालाई जातिगत आधारमा देखाएका छन्। निरौला (२०१५) -ले आफ्नो एम. फिल शोधप्रबन्धमा फाई-फिचर (अर्थात् पुरुष, वचन, लिङ्ग) र पदसङ्गतिका आधारमा दार्जिलिङे नेपालीका दुई वर्ग देखाएका छन्- 'क-वर्ग' र 'ख-वर्ग'। निरौलाको अध्ययनअनुसार नेपालीका ती वक्ताहरू जसको पदसङ्गतिको प्रयोग मानक नेपालीसँग मिल्दो पाइन्छ त्यसलाई क-वर्गमा राखिएको छ र मानक

नेपालीका व्याकरणिक अभिलक्षणभन्दा भिन्न प्रयोग गर्ने वक्ताहरूलाई ख-वर्गमा राखिएको छ।

२.४ नेपाली भाषिक समुदाय

भाषिक समुदाय भनेको मानिसहरूको त्यो समूह हो जहाँ एकै किसिमको वाक् प्रतीकहरू प्रयोग हुने र एउटै भाषा प्रयोग गर्ने गरिन्छ। भाषा समाजमा एका-अर्कामा विचारआदान प्रदान गर्ने माध्यम हो। अनेपाली समाजमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्न सकिँदैन, समाजमा आदान प्रदानको निम्ति एकै प्रकारको भाषा प्रयोग गरिन्छ। समाजमा एउटै मातृभाषा भएका वक्ताहरू हुँदैनन्, तर सम्पर्क भाषाको रूपमा भने एउटै भाषा प्रयोग गर्ने गरिन्छ। जसलाई एकै भाषिक समुदायभित्र राख्न सकिन्छ।

नेपाली भाषिक समुदाय भन्नाले सम्पर्क भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने समुदाय बुझिन्छ। नेपाली भाषिक समुदायभित्र राई, मगर, गुरङ, लिम्बु, भुजेल, भोटे, लाप्चे आदि जस्ता समुदायहरू पर्दछन्। यी समुदायहरूको आफ्नै मातृभाषा भए तापनि सम्पर्कको रूपमा नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्ने हुँदा नेपाली मातृभाषी भन्दा अन्यलाई नेपाली भाषिक समुदायभित्र राख्न सकिन्छ। बिहारी, बङ्गाली, मरवाडी पनि सिक्किम-दार्जिलिङमा रहने गरेकाले उनीहरूले सम्पर्क भाषाको रूपमा नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्ने गर्छन्। आज नेपाली भाषाका भाषिक समुदायहरू दैनिक रूपमा वृद्धि भइरहेका छन्। यसका साथै नेपाली भाषामा अन्य भाषाको प्रभाव पनि रहेकै देखिन्छ।

दार्जिलिङ-सिक्किममा नेपाली भाषा सम्पर्क भाषाको रूपमा प्रयोग गरिन्छ। सिक्किममा बोलीचालीको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग भए तापनि प्रशासनिक रूपमा अंग्रेजी भाषा प्रयोग गरिन्छ। विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट अध्ययन-अध्यापन गराइन्छ। नेपाली भाषा केवल एक विषयका रूपमा मात्र अध्ययन गराइन्छ। विभिन्न कारणले गर्दा दार्जिलिङ-सिक्किमको नेपाली भाषामा विभिन्न जात गोष्ठीका भाषाहरू तथा अङ्ग्रेजी भाषाको प्रभाव भएको पाइन्छ। यसै प्रभावको कारण दार्जिलिङ-सिक्किमको नेपाली भाषाका कतिपय पक्षमा परिवर्तन पनि भइरहेको देखिन्छ।

२.५ निष्कर्ष

नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको सतम वर्गभिन्न पर्ने एउटा आधुनिक आर्य भाषा हो। नेपाली भाषाको उद्भवबारे विद्वानहरूको मतभिन्नता रहेको पाइन्छ। विभिन्न विद्वानहरूका मतलाई आधार मानी नेपाली भाषा संस्कृतबाट विकसित भएर खस प्राकृत हुँदै खस अपभ्रंशबाट विकसित आधुनिक आर्य भाषा हो भन्न सकिन्छ। नेपाली भाषाको भाषिक क्षेत्र विश्वभरि नै फैलिएको मात्र सकिन्छ। विभिन्न भाषिक समुदायको सम्पर्कमा रहेर यस भाषामा विभिन्न भाषिक परिवर्तनहरू आएका देखिन्छन्। नेपाली भाषामा मुख्यतः दुईवटा रूप पाइन्छ, मानक नेपालीसँग मिल्दो रूप र सामान्य बोली-चालीमा प्रयोग गरिने रूप। यसरी नेपाली भाषामा दैनिक रूपमा विभिन्न भाषिक परिवर्तन भएको देखिन्छ।

तेस्रो अध्याय

अकरणको परिचय र नेपाली अकरण व्यवस्था

यस अध्यायमा अकरणको परिचयात्मक अध्ययन गरिएको छ। अकरणलाई प्रतिज्ञासि तर्क शास्त्रका आधारमा अध्ययन गरिएको छ। सत्यता सारणीद्वारा यसको सत्यार्थ मूल्यलाई देखाइएको छ। यसका अतिरिक्त यस अध्यायमा नेपाली भाषामा अकरणको व्यवस्था, नेपालीमा अकरण बोधक रूप र प्रयोग आदिको अध्ययन गरिएको छ।

३.१ अकरणको परिचय

अकरण भाषाको सार्वभौमिक पक्ष हो। वाक्यको सत्यार्थ मूल्य (truth value) -लाई यसले विपरीत गर्छ। प्रतिज्ञासि तर्कशास्त्र (Propositional Logic) -मा वाक्यलाई कथन (proposition) भनिन्छ। Proposition p त्यो वाक्य हो जसले संसारबारे (possible world) केहि भन्छ (हेर्नुहोस् अलरुड १९७७: २०)। उदाहरणार्थ

(१०) adzΛ sΛmbar fi

Today monday be

“Today is monday”

प्रतिज्ञासि तर्क शास्त्रमा अकरणलाई परिचालक वा तार्किक पूरक (operator or logical compliment) भनी चिनिन्छ।^१ मूलतः यसले वाक्य (proposition) -को सत्यार्थलाई विपरीत गर्छ। प्रतिज्ञासि तर्क शास्त्रमा यसलाई निम्न रूपमा सत्यता सारणी (truth table) -मा यसप्रकार देखाइएको छ-

1 यसलाई संयोजक (connective) भन्न यस कारण सकिँदैन किनकी यसले दुई वाक्यलाई जोड्ने काम गर्दैन।

p	\neg p
t	f
f	t

तालिका ३.१ सत्यता सारणी

उक्त सत्यता सारणीमा,

p - वाक्य (proposition) हो ।

t - सत्य (true) हो ।

f - असत्यता (false) हो ।

\neg - अकरणको चिन्ह हो ।

उक्त सत्यता सारणीले यो स्पष्ट हुन्छ यदि करण वाक्य (proposition) p सत्य छ भने अकरण वाक्य (proposition) \neg p -मा त्यो असत्य हुन्छ। यदि करण वाक्य (proposition) p असत्य छ भने अकरण वाक्य (proposition) \neg p सत्य हुन्छ। जस्तै :

(११) sridzana b Δ dzar g Δ -i
 3SG market go-AOR.3SG.FEM
 “Srijana went to the market.”

p	\neg p
t	f

तालिका ३.२ सत्यता सारणी

(१२) sridzana b Δ dzar g Δ -i-n Δ
 3SG market go-AOR.3SG.FEM-NEG
 “Srijana did not go to the market.”

p	¬ p
f	t

तालिका ३.३ सत्यता सारणी

उक्त (११) -को वाक्य (proposition) p करण ध्रुवीयतामा छ जो सत्य हो। यसको विपरीत (१२) -को वाक्य (proposition) ¬ p अकरण ध्रुवीयतामा छ, जो सत्य छ। उदाहरण (१२) उदाहरण (११) -को विपरीत हुनाले त्यो असत्य छ। त्यसरी नै उदाहरण (११) उदाहरण (१२) -को विपरीत हुनाले त्यो असत्य छ। सोही कुरा माथि सत्यता सारणी माफत पनि देखाइएको छ।

विधेय तर्कशास्त्र (Predicate Logic) -मा विधेय एउटा कथन (statement) हो, जो सत्य वा असत्य हुनसक्छ। यसलाई प्रचालक वा प्रकार्य (operator or function) मान्न सकिन्छ। जसले कथन सत्य हो वा असत्य हो भन्ने कुरा बताउँछ।

(१३) ram bAdzar gA-jo
 3SG market go-AOR.3SG.NFEM
 “Ram went to the market.”

उक्त वाक्यमा [ram] उद्देश्य हो र [bAdzar gA-jo] विधेय (predicate) हो। विधेय p -मा सबै ती गुण भएका वस्तुहरू पाइन्छन् जसका आधारमा एउटा वर्ग निर्माण गर्न सकिन्छ। यस वर्गलाई निम्न रूपमा विधेय तर्कशास्त्र (Predicate Logic) -मा व्यक्त गरिन्छ।

$$\{x | P(x)\}$$

उक्त विधेय शूत्रमा :

x - विविधता (variable) हो।

P - विधेय (predicate) हो।

$P(x)$ - प्रतिज्ञासि प्रकार्य (propositional function) हो।

| - सच ड्याट (such that) हो।

उक्त सूत्रको अर्थ हुन्छ कि x, P को सदस्य (member) हो।

$p \quad \neg p$

$\{x \mid \neg p(x)\}$

कुनैपनि वाक्य (proposition) -को आर्थिक अथवा व्याकरणिक सत्यार्थलाई पुष्टि गर्नुलाई भेरिडिकल (veridical)^२ भनिन्छ। माथिको उदाहरण (१३) -मा सत्यता पुष्टि गर्नका कारण त्यस वाक्यलाई भेरिडिकल (veridical) भनिन्छ। अकरणले विपरीत ध्रुवीयताबाट वाक्य (proposition) -को सत्यार्थलाई पुष्टि गर्ने हुँदा यसलाई नन्-भेरिडिकल (non-veridical) पनि भनिन्छ।

अकरण भाषाको सार्वभौमिक पक्ष हो। प्रत्येक भाषामा करण र अकरण व्यवस्था हुन्छ। करणले वक्ताको भनाइको स्वीकारात्मक पक्षको वर्णन गर्छ भने अकरणले निषेधात्मक पक्षको वर्णन गर्छ। करणको निषेधात्मक पक्ष नै अकरण हो। अकरण वाक्यको आधार करण वाक्य हो। यसैकारण उत्पादक रूपान्तरण व्याकरण (Generative Transformational Grammar) -मा अकरण रूपान्तर (Negation Transformation) भनिएको छ।

विश्वका प्रत्येक भाषामा अकरण व्यवस्था भिन्ना-भिन्नै छ। अकरण जनाउने रूप र त्यसको अवस्थिति (condition) पनि फरक हुन्छ। कतिपय भाषामा, जस्तै फिनिस भाषामा अकरणले विपरीत शब्द बनाउँछ (हेर्नुहोस् मतिस्टेमो: २००७)। विशेष गरी अकरण सूचक निपात र सर्गको रूपमा पाइन्छ। भाषिक व्यवस्था अनुरूप अकरण सूचक उपसर्ग अथवा परसर्ग दुवै रूपमा प्रयोग हुन्छ भने कुनैमा परसर्गका रूपमा मात्र प्रयोग हुन्छ। कतिपय भाषामा अकरण सूचक सर्गको रूपमा मात्र पाइन्छ भने कति भाषामा निपात, सर्ग आदि रूपमा

² नेपालीमा शब्दवली नभएकोले अङ्ग्रेजी शब्दवलीको प्रयोग गरिएको छ।

पाइन्छ ।

३.२ नेपालीमा अकरण व्यवस्था

नेपालीमा सर्ग र निपातको रूपमा अकरण पाइन्छ । सर्गमा उपसर्ग तथा परसर्ग दुवै पाइन्छ । नेपालीमा अकरण व्यवस्था विभिन्न पदकोटिसँग सम्बन्धित छ । नेपालीमा नाम, विशेषण र क्रियापदमा अकरण सूचकको प्रयोग पाइन्छ । नाम र विशेषणमा अकरण सूचकको प्रयोग उपसर्गको रूपमा हुन्छ । क्रियामा उपसर्ग र परसर्ग दुवै रूपमा अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ ।

(१४) u nΛ-laʈo ɦo

3P NEG-dumb 3SG.NPST

“He is not a dumb”³

उक्त (१४) अकरण वाक्य हो । यसमा नामको अघि अकरण सूचक [nΛ-] प्रयोग भएको छ ।

यसरी नाममा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ ।

(१५) u nΛ-ramro ts^hΛ

3P NEG-good 3SG.NFEM.NPST

“He is not good.”

उक्त (१५) -मा विशेषणमा अकरण सूचक [nΛ-] प्रयोग भएको छ । विशेषणमा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ ।

(१६) ram-le k^hana k^ha-e-nΛ

3SG-ERG food eat-AOR-NEG

“Ram did not eat food.”

3 ईन्द्रबहादुर राईले ‘आँगनको घाममा लाटा’ कथामा उक्त ‘नलाटो’ शब्द प्रयोग गरेका छन् ।

(१७) ram-le k^hana nΛ-k^ha-os
 3SG-ERG food NEG-eat-AOR.3SG.LHON
 “Ram may not eat food.”

उक्त (१६) र (१७) -मा क्रियामा अकरण सूचक [-nΛ] र [nΛ-] प्रयोग भएको छ। (१६) -मा अकरण सूचक [-nΛ] परसर्गको रूपमा प्रयोग भएको छ। (१७) -मा अकरण सूचक [nΛ-] उपसर्गको रूपमा प्रयोग भएको छ। यसरी क्रियामा अकरण सूचक उपसर्ग तथा परसर्गको रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ।

करणलाई अकरण बनाउँदा अकरण सूचक उपसर्ग [nΛ-] र परसर्ग [-nΛ] को प्रयोग हुन्छ। यी सर्गहरू विशेष काल, पक्ष र भावसँग सम्बन्धित हुन्छन्। नेपालीमा अकरण सूचक उपसर्ग र परसर्ग भावसित सम्बन्धित छन्। उपसर्ग केवल इच्छार्थक, आज्ञार्थक, सम्भावनार्थक, भावमा मात्र पाइन्छ। परसर्गको प्रयोग भने अन्य भावहरूमा पाइन्छ जसको विस्तृत वर्णन अध्याय चारमा गरिएको छ।

(१८) timi nΛ- dza- u
 2SG NEG-go-2SG. MHON
 “You do not go.”

उक्त (१८) आज्ञार्थक भावको उदाहरण हो। उक्त भावमा अकरण सूचकको प्रयोग उपसर्गको रूपमा छ।

(१९) mΛ k^hana k^ha- di-nΛ
 1SG food eat-NPST-NEG
 “I do not eat food.”

(२०) mʌi-le k^hana k^ha-i-nʌ
 1SG-ERG food eat-PST-NEG
 “I did not eat food.”

उक्त (१९) र (२०) -मा अकरण सूचक परसर्गको रूपमा प्रयोग भएर काल सूचक शून्यरूपमा छ। उक्त (१९) अभूतकालिक वाक्य हो र (२०) भूतकालिक वाक्य हो। यस शोधकार्यमा अकरण सूचक र काल पक्ष र भाव (TAM) -को अन्तर्सम्बन्धको व्यापक अध्ययन अध्याय चारमा गरिएको छ।

नेपालीमा अकरण सूचक निपातको रूपमा पनि छ। यी निपातहरू हुन् -- [nai], [nʌki], [nʌtrʌ], [ʌfiʌ], [fiʌs] आदि। निपातका रूपमा भएका अकरण सूचकको प्रयोग वाक्य र उपवाक्यमा हुन्छ। निपातले स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग भएर अकरण जनाउँछ।

(२१ क) timi bʌdzar dza-n-ts^hʌ-u
 2SG market go-ø-be.NPST-2SG.MHON
 “Will you go to the market?”

(ख) nai mʌ dza-di-nʌ
 NEG 1SG go-be.NPST-NEG
 “No, I won't go.”

(ग) *nai mʌ dza-n-ts^hu
 NEG 1SG go-ø-be.NPST.1SG
 “No, I will go.”

उक्त (२१ ख) -मा प्रयोग भएको [nai] निपातले (२१ क) -को सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छ र [mʌ dza-di-nʌ] उपवाक्यले अकरण सत्यार्थलाई पुष्टि गरेको छ। (२१ ग) -मा प्रयोग

भएको [nai] निपातले (२१ क) -को सत्यार्थलाई विपरीत गरे तापनि रहल उपवाक्यले सोही करणको सत्यार्थलाई पुष्टि गर्छ। (२१ ग) अव्याकरणिक वाक्य हो। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण प्रश्नार्थक वाक्य भएको स्थिति (condition) -मा त्यसको उत्तरमा अकरण उपवाक्यसँग [nai] निपात प्रयोग हुन्छ करण उपवाक्यसँग प्रयोग हुँदैन।

(२२ क) timi bʌdzar dza-dʌi-nʌ-u
 2SG market go-PROG-NEG-2SG.MHON
 “You won't go to the market?”

(ख) nai mʌ dza-n-tsʰu
 NEG 1SG go-ø-be.NPST.1SG
 “No, I will go.”

(ग) nai mʌ dza-di-nʌ
 NEG 1SG go-be.NPST-NEG
 “No, I won't go.”

उक्त (२२ ख) -मा प्रयोग भएको [nai] निपातले (२२ क) -को सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छ र [mʌ dza-n-tsʰu] उपवाक्यले करण सत्यार्थलाई पुष्टि गरेको छ। (२२ ग) -मा प्रयोग भएको [nai] निपातले (२२ क) -को सत्यार्थलाई विपरीत गरे तापनि रहल उपवाक्यले सोही अकरणको सत्यार्थलाई पुष्टि गर्दछ। सोही अर्थमा अकरणलाई नन्-भेरिडिकल (non-veridical) भनिएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, अकरण प्रश्नार्थक वाक्य भएको स्थिति (condition) -मा त्यसको उत्तरमा करण र अकरण दुईवटै उपवाक्यसँग [nai] निपात प्रयोग हुन्छ।

(२३ क) timi kʰana kʰa-u
 2SG food eat-2SG.MHON
 “You eat food.”

(ख) fɪos mʌ k^ha-di-nʌ
NEG 1SG eat-NPST.1SG-NEG
“No, I won` t eat.”

(ग) *fɪos mʌ k^ha-n-ts^hu
NEG 1SG eat-ø-NPST.1SG
“No, I will eat.”

उक्त (२३ क) -को सत्यार्थलाई (२३ ख) -ले विपरीत गरेको छ। (२३ ग) -ले (२३ क) -को सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छैन। यसले करण सत्यार्थलाई नै पुष्टि गरेको छ। यो अव्याकरणिक वाक्य हो। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण आज्ञार्थ भएको वाक्यलाई अस्वीकार जनाउने रूप [fɪos] सँग अकरण क्रियापद प्रयोग हुन्छ। यसमा करण क्रियापद (२३ ग) प्रयोग हुन सक्दैन।

(२४ क) timi k^hana nʌ-k^ha-u
2SG food NEG-eat-2SG.MHON
“You do not eat food.”

(ख) fɪos mʌ k^ha-n-ts^hu
NEG 1SG eat-ø-NPST.1SG
“No, I will eat.”

(ग) *fɪos mʌ k^ha-di-nʌ
NEG 1SG eat-NPST.1SG-NEG
“No, I won` t eat.”

उक्त (२४ क) -को सत्यार्थलाई (२४ ख) -ले विपरीत गरेको छ। (२४ ग) -ले (२४ क) -को

सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छैन। यसले अकरण सत्यार्थलाई नै पुष्टि गरेको छ। यो अव्याकरणिक वाक्य हो। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, अकरण आज्ञार्थ भएको वाक्यलाई अस्वीकार जनाउने रूप [ɦos] सँग करण क्रियापद प्रयोग हुन्छ। यसमा करण क्रियापद (२४ग) प्रयोग हुन सक्दैन।

(२५) timi dza-u nΛ-trΛ mΛ dzan-ts^hu
 2SG go-2SG.MHON NEG-BUT 1SG go-NPST.1SG
 “You go otherwise I will go”

उक्त (२५) -मा [nΛ-trΛ] निपात प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। [tΛrΛ] संयोजकको अधिपट्टि [nΛ] अकरण सूचक प्रयोग भएर [nΛ-trΛ] अकरण रूप भएको हो। यसले दुईवटा उपवाक्यको मध्यमा प्रयोग भएर ती उपवाक्यलाई जोड्ने काम गरेको छ। उक्त उदाहरणमा पहिलो उपवाक्य दोस्रो उपवाक्यमा आश्रित छ। [nΛ-trΛ] निपातले यस्तै आश्रित उपवाक्यलाई जोड्छ।

(२६) mΛ pΛɽ-nΛ a-eko nΛ-ki⁴ gΛp^h gAr-nΛ
 1SG read-INF come-PRF NEG-DISJ gossip do-INF
 “I come to study not to gossip.”

उक्त (२६) -मा [nΛki] निपात प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। यसले दुईवटा उपवाक्यको मध्यमा प्रयोग भएर ती उपवाक्यलाई जोड्ने काम गरेको छ। वाक्यमा यो निपात अधिपट्टिको उपवाक्य समापक, असमापक जे भएपनि हुन्छ तर पछाडिको उपवाक्य असमापक हुनुपर्छ। उक्त उदाहरणमा दुवै उपवाक्य असमापक छन्। यसले म पढ्न आएको हो गफ गर्न होइन भन्ने अर्थ दिन्छ।

4 यसलाई अकरण पूरकता सूचक (Negation Complementiser) अनुरूप विश्लेषण गर्न सकिन्छ, यो अन्य शोधको विषय रहन सक्नेछ।

(२७) $\tilde{\Lambda}f\Lambda$ $m\Lambda$ $lek^h-di-n\Lambda$

NEG 1SG write-NPST.1SG.NEG

“No, I do not write.”

उक्त (२७) -मा क्रमश $[\tilde{\Lambda}f\Lambda]$ निपात प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। यो निपात वाक्यको सुरूमा प्रयोग भएर अकरण जनाउँछ। कुनै कुरालाई अस्वीकार गर्दा उक्त निषेधात्मक निपातको प्रयोग गरिन्छ। $[nai]$ र $[fios]$ निपात झैं $[\tilde{\Lambda}f\Lambda]$ निपात पनि करण, अकरण दुईवटै क्रियापद भएका वाक्यमा प्रयोग हुन्छ।

३.३ निष्कर्ष

यस अध्यायमा नेपाली करण र अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ। भाषामा हुने स्वीकारात्मक पक्ष करण र निषेधात्मक पक्ष अकरणलाई उदाहरणार्थ विश्लेषण गरिएको छ। नेपाली भाषामा अकरण सूचकको परिचयात्मक टिप्पणी साथै सर्ग र निपातको रूपमा उदाहरणसहित प्रस्तुत गरिएको छ। नेपालीमा प्रतिपादिकको सुरूमा र अन्त्यमा सर्गको रूपमा अकरण सूचक प्रयोग भएर वाक्यको सत्यार्थ मूल्यलाई विपरीत गर्दछ। यसै क्रममा नेपाली वाक्यमा निपातका रूपमा भएका अकरण संरचनाको पनि उदाहरणार्थ विश्लेषण गरिएको छ।

चौथो अध्याय

अकरणको विभिन्न व्याकरणिक कोटिसँग सम्बन्ध

यस अध्यायमा अकरणको काल, पक्ष र भावसँगको सम्बन्धलाई अध्ययन गरिएको छ। नेपालीमा क्रियामा काल, पक्ष र भावको अन्य व्याकरणिक कोटिसँग पदसङ्गति पाइन्छ भन्ने कुरा जनाइएको छ। अकरण सूचकको प्रयोगले काल जनाउने व्यक्त रूप लोप भएर सुन्य रूप प्रकट हुने, पक्ष परिवर्तन हुने साथै अकरण र भावको रूपतात्विक सम्बन्धलाई यस अध्यायमा अध्ययन गरिएको छ।

४.१ ध्रुवीयता

भाषामा स्वीकारात्मक र निषेधात्मक पक्ष हुन्छन् जसलाई ध्रुवीयता भनिन्छ। स्वीकारात्मक पक्ष जनाउनेलाई करण र निषेधात्मक पक्ष जनाउनेलाई अकरण भनिन्छ। प्रतिज्ञप्ति (Proposition) -को सत्यार्थ मूल्य जनाउनेलाई करण र प्रतिज्ञप्ति (Proposition) -को सत्यार्थ मूल्यलाई विपरीत गर्नेलाई अकरण भनिन्छ। करण वाक्यमा निषेधात्मक रूप प्रयोग भएर अकरण वाक्य बनिन्छ। यसै कारण र अकरणका रूपतात्विक अध्ययन यस अध्यायमा गरिन्छ।

यस अध्यायमा काल, पक्ष र भावसँग तृतीय पूरूप, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्गमा करण र अकरण क्रियापदको रूपतात्विक व्यवस्थालाई देखाइएको छ। कुनै रूप लोप हुने, एउटा रूप अर्को रूपमा परिवर्तन हुने, नयाँ रूप थपिने जस्ता विभिन्न संरचनाहरूको विश्लेषण गरिएको छ। सोही रूपक्रमहरू निम्न तालिकाहरूमा देखाइएको छ। उदाहरण वाक्यको लागि परिशिष्ट १ हेर्नुहोस्।

भाव	भूतकाल		सम्पन्न पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-jo]	[e-nΛ]	[-jo]	[e-nΛ]
प्रश्नार्थक	[-jo]	[e-nΛ]	[-jo]	[e-nΛ]

आज्ञार्थक	-	-	-	-
इच्छार्थक	-	-	-	-
सम्भावनार्थक	-	-	-	-
अनुमेयार्थक	-	-	-	-
दायित्वार्थक	[pʌr-tʰjo]	[nʌ-][pʌr-tʰjo]	[pʌr-tʰjo]	[nʌ-][pʌr-tʰjo]
सङ्केतार्थक	[-tʰe]	[-tʰi-nʌ]	[-tʰe]	[-tʰi-nʌ]

तालिका ४.१ भूतकाल, सम्पन्न पक्ष र भाव

उक्त तालिमा तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्गमा भूतकाल, सम्पन्न पक्ष, करण र अकरणको रूपहरू देखाइएको छ। नेपालीमा भूतकालमा मात्र सम्पन्न पक्ष व्यक्त हुन्छ र सम्पृक्त रूपमा पाइन्छ। सम्पन्न पक्ष भूतकाल करणमा लुड [-jo] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-e-nʌ] रूप पाइन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले भूतकाल, तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग जनाउने [-jo] रूप [e] -मा बद्लिने व्यवस्था रहेको छ। नेपालीमा [-jo] र [e-] सङ्घटक व्याकरणिक कोटिको आधारमा समरूप (grammatically conditioned allomorphy) हो।

भाव	अभूतकाल		सम्पन्न पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-tsʰʌ]	[-dʌi-nʌ]		
प्रश्नार्थक	[-tsʰʌ]	[-dʌi-nʌ]		
आज्ञार्थक	-	-	-	-
इच्छार्थक	-	-	-	-
सम्भावनार्थक	-	-	-	-

अनुमेयार्थक	[e-ts ^h ʌ]	[e-nʌ-ts ^h ʌ]	-	-
दायित्वार्थक	[pʌr-ts ^h ʌ]	[nʌ-][pʌr-ts ^h ʌ]	-	-
सङ्केतार्थक	-	-	-	-

तालिका ४.२ अभूतकाल, सम्पन्न पक्ष र भाव

उक्त तालिकामा अभूतकालमा, तृतीय पूरूष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्गमा करण र अकरणको रूपहरू देखाइएको छ। सम्पन्न पक्ष भूतकालको मात्र पक्ष भएकोले उक्त तालिकामा सम्पन्न पक्षका रूपहरू प्रयोग हुन सक्दैन। अभूतकाल करणमा [-ts^hʌ] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-dʌi-nʌ] रूप पाइन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले अभूतकाल, तृतीय पूरूष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग जनाउने [-ts^hʌ] रूप लोप भएर [-dʌi-] प्रकट भएको छ। नेपालीमा अकरण सूचकको प्रयोगले सहायक क्रिया लोप हुने व्यवस्था रहेको छ। अभूतकालमा करणमा अनुमेयार्थक र दायित्वार्थक भावका रूपहरू क्रमशः [e-ts^hʌ] र [pʌr-ts^hʌ] पाइन्छ र अकरणमा क्रमशः [e-nʌ-ts^hʌ] र [nʌ-][pʌr-ts^hʌ] पाइन्छ। अनुमेयार्थक भावमा अकरण सूचक सहायक क्रियाको अगिपटि प्रयोग हुन्छ र दायित्वार्थक भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको सुरुमा प्रयोग हुन्छ।

भाव	भूतकाल		अभ्यस्त पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-jɔ]	[e-nʌ]	[-t ^h jɔ]	[t ^h e-nʌ]
प्रश्नार्थक	[-jɔ]	[e-nʌ]	[-t ^h jɔ]	[t ^h e-nʌ]
आज्ञार्थक	-	-	-	-
इच्छार्थक	-	-	-	-
सम्भावनार्थक	-	-	-	-

अनुमेयार्थक	-	-	-	-
दायित्वा र्थक	-	-	-	-
सङ्केतार्थक	-	-	-	-

तालिका ४.३ भूतकाल, अभ्यस्त पक्ष र भाव

उक्त तालिकामा भूतकालमा तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभ्यस्त पक्षमा करण र अकरणका रूपहरू देखाइएको छ। अभ्यस्त पक्ष, भूतकाल करण क्रियापदमा [-t^hjɔ] रूप पाइन्छ र अकरण क्रियापदमा [t^he-nɔ] रूप पाइन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग भूतकाल र अभ्यस्त पक्ष जनाउने [-t^hjɔ] रूप [t^he-] -मा बदिलने व्यवस्था रहेको छ।

भाव	अभूतकाल		अभ्यस्त पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-ts ^h ɔ]	[-dɔi-nɔ]	[-ts ^h ɔ]	[-dɔi-nɔ]
प्रश्नार्थक	[-ts ^h ɔ]	[-dɔi-nɔ]	[-ts ^h ɔ]	[-dɔi-nɔ]
आज्ञार्थक	-	-	-	-
इच्छार्थक	-	-	-	-
सम्भावनाार्थक	-	-	-	-
अनुमेयार्थक	-	-	-	-
दायित्वाार्थक	-	-	-	-
सङ्केतार्थक	-	-	-	-

तालिका ४.४ अभूतकाल, अभ्यास्त पक्ष र भाव

उक्त तालिकामा अभूतकालमा तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभ्यस्त पक्षमा करण र

अकरणको रूपहरू देखाइएको छ । सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा अभ्यस्त पक्षकै रूप पाइन्छ, अन्य भाव अभ्यस्त पक्षमा आउन सक्दैन । अभूतकाल, अभ्यस्त पक्ष करणमा [-ts^hΛ] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-dΛi-nΛ] रूप पाइन्छ । अकरण सूचकको प्रयोगले तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग अभूतकाल र अभ्यस्त पक्ष जनाउने [-ts^hΛ] रूप लोप भएर सातत्य पक्ष बोधक रूप [-dΛi-] -मा बदलिएको छ । नेपालीमा यसरी अकरण सूचकको प्रयोगले पक्षको रूप परिवर्तन हुने व्यवस्था रहेको छ ।

भाव	अभूतकाल		सातत्य पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-dΛi-ts ^h Λ]	[-dΛi-ts ^h Λi-nΛ]	[-dΛi-ts ^h Λ]	[-dΛi-ts ^h Λi-nΛ]
प्रश्नार्थक	[-dΛi-ts ^h Λ]	[-dΛi-ts ^h Λi-nΛ]	[-dΛi-ts ^h Λ]	[-dΛi-ts ^h Λi-nΛ]
आज्ञार्थक	—	—	—	—
इच्छार्थक	—	—	—	—
सम्भावनार्थक	—	—	—	—
अनुमेयार्थक	—	—	—	—
दायित्वार्थक	—	—	—	—
सङ्केतार्थक	—	—	—	—

तालिका ४.५ अभूतकाल सातत्य पक्ष

उक्त तालिकामा तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभूतकाल र सातत्य पक्षमा करण र अकरणको रूपहरू देखाइएको छ । सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा सातत्य पक्षकै रूप पाइन्छ, अन्य भाव सातत्य पक्षमा आउन सक्दैन । सातत्य पक्ष अभूतकाल करणमा [-dΛi-ts^hΛ] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-dΛi-ts^hΛi-nΛ] रूप पाइन्छ । अकरण सूचकको प्रयोगले तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग अभूतकाल,

सातत्य पक्ष जनाउने [-dʌi-tsʰʌ-] रूपको पछाडि [i-] रूप थपिएको छ । सातत्य पक्ष अभूतकालमा अकरण सूचकको प्रयोगले सहायक क्रियाको पछाडि [-i-] रूप थपिने व्यवस्था रहेको छ ।

भाव	भूतकाल		सातत्य पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-jo]	[e-nʌ]	[-dʌi-tʰjo]	[-dʌi-tʰe-nʌ]
प्रश्नार्थक	[-jo]	[e-nʌ]	[-dʌi-tʰjo]	[-dʌi-tʰe-nʌ]
आज्ञार्थक	—	—	—	—
इच्छार्थक	—	—	—	—
सम्भावनार्थक	—	—	—	—
अनुमेयार्थक	—	—	—	—
दायित्वार्थक	—	—	—	—
सङ्केतार्थक	—	—	—	—

तालिका ४.६ भूतकाल सातत्य पक्ष

उक्त तालिकामा तृतीय पूरूष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, भूतकाल र सातत्य पक्षमा करण र अकरणको रूपहरू देखाइएको छ । सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा सातत्य पक्षकै रूप पाइन्छ, अन्य भाव सातत्य पक्षमा आउन सक्दैन । सातत्य पक्ष भूतकाल करणमा [-dʌi-tʰjo] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-dʌi-tʰe-nʌ] रूप पाइन्छ । अकरण सूचकको प्रयोगले तृतीय पूरूष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभूतकाल, सातत्य पक्ष जनाउने [-dʌi-tʰjo] रूप [dʌi-tʰe-nʌ] रूपमा बद्लिन्छ । सातत्य पक्ष भूतकालमा अकरण सूचकको प्रयोगले काल जनाउने रूप परिवर्तन हुने व्यवस्था रहेको छ ।

भाव	भूतकाल		पूर्ण पक्ष(ज्ञात र अज्ञात)	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-jo]	[e-nΛ]	[-eko-t ^h jo] [-e-t ^h jo]	[-eko-t ^h e-nΛ] [-e-nΛ-t ^h jo]
प्रश्नार्थक	[-jo]	[e-nΛ]	[-eko-t ^h jo] [-e-t ^h jo]	[-eko-t ^h e-nΛ] [-e-nΛ-t ^h jo]
आज्ञार्थक	—	—	—	—
इच्छार्थक	—	—	—	—
सम्भावनार्थक	—	—	—	—
अनुमेयार्थक	—	—	—	—
दायित्वार्थक	—	—	—	—
सङ्केतार्थक	—	—	—	—

तालिका ४.७ भूतकाल, पूर्ण पक्ष र भाव

उक्त तालिकामा तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, भूतकाल र पूर्ण पक्ष (ज्ञात र अज्ञात) -मा करण र अकरणका रूपहरू देखाइएको छ। सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा पूर्ण पक्षकै रूप पाइन्छ, अन्य भाव पूर्ण पक्षसँग आउन सक्दैन। पूर्ण पक्ष (ज्ञात) भूतकाल करणमा [-eko-t^hjo] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-eko-t^he-nΛ] रूप पाइन्छ। पूर्ण पक्ष (ज्ञात)- मा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्तमा प्रयोग हुन्छ, (अज्ञात) -मा काल जनाउने रूपको अधिपट्टि प्रयोग हुन्छ। पूर्ण पक्ष (अज्ञात) भूतकाल, करण-अकरणमा क्रमशः [-e-t^hjo] र [-e-nΛ-t^hjo] रूप पाइन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, भूतकाल र पूर्ण पक्ष (ज्ञात) जनाउने [-eko-t^hjo] रूप लोप भएर [-eko-t^he-nΛ] रूपमा बद्लिन्छ। पूर्ण पक्ष (अज्ञात)- मा अकरण सूचक काल जनाउने रूपको अधिपट्टि प्रयोग हुन्छ, यसमा काल जनाउने रूप लोप हुँदैन।

भाव	अभूतकाल		पूर्ण पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-ts ^h Λ]	[-dΛi-nΛ]	[-eko-ts ^h Λ] [-e-ts ^h Λ]	[-eko-ts ^h Λi-nΛ] [-e-nΛ-ts ^h Λ]
प्रश्नार्थक	[-ts ^h Λ]	[-dΛi-nΛ]	[-eko-ts ^h Λ] [-e-ts ^h Λ]	[-eko-ts ^h Λi-nΛ] [-e-nΛ-ts ^h Λ]
आज्ञार्थक	—	—	—	—
इच्छार्थक	—	—	—	—
सम्भावनार्थक	—	—	—	—
अनुमेयार्थक	—	—	—	—
दायित्वार्थक	—	—	—	—
सङ्केतार्थक	—	—	—	—

तालिका ४.८ अभूतकाल र पूर्ण पक्ष

उक्त तालिकामा तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभूतकाल र पूर्ण पक्ष (ज्ञात र अज्ञात) -मा करण र अकरणको रूपहरू देखाइएको छ। सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा पूर्ण पक्षकै रूप पाइन्छ, अन्य भावपूर्ण पक्षमा आउन सक्दैन। पूर्ण पक्ष (ज्ञात) अभूतकाल करणमा [-eko-ts^hΛ] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-eko-ts^hΛi-nΛ] रूप पाइन्छ। पूर्ण पक्ष (ज्ञात)- मा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ र (अज्ञात)- मा काल जनाउने रूपको अधिपट्टि प्रयोग हुन्छ। पूर्ण पक्ष (अज्ञात) अभूतकाल, करण-अकरणमा क्रमशः [-e-ts^hΛ] र [-e-nΛ-ts^hΛ] रूप पाइन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले पूर्ण पक्ष (ज्ञात) अभूतकाल, तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग जनाउने [-ts^hΛ] रूपको पछि [-i]- रूप थपिन्छ।

भाव	भूतकाल		अवास्तविक पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-jo]	[e-nΛ]	[ne -t ^h jo]	[ne -t ^h e-nΛ]
प्रश्नार्थक	[-jo]	[e-nΛ]	[ne -t ^h jo]	[ne -t ^h e-nΛ]
आज्ञार्थक	-	-	-	-
इच्छार्थक	-	-	-	-
सम्भावनार्थक	-	-	-	-
अनुमेयार्थक	-	-	-	-
दायित्वा र्थक	[pΛr-t ^h jo]	[nΛ-][pΛr-t ^h jo]	[pΛr-ne -t ^h jo] [nΛ-][pΛr-ne -t ^h e-nΛ]	
सङ्केतार्थक	-	-	-	-

तालिका ४.९ भूतकाल, अवास्तविक पक्ष र भाव

उक्त तालिकामा तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, भूतकाल र अवास्तविक पक्ष करण र अकरणको रूपहरू देखाइएको छ। अवास्तविक पक्ष, भूतकाल करणमा [ne -t^hjo] रूप पाइन्छ र अकरणमा [ne -t^he-nΛ] रूप पाइन्छ। अवास्तविक पक्षमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले भूतकाल जनाउने [-jo] रूप लोप भएर [-e] रूपमा बद्लिन्छ। सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा अवास्तविक पक्षकै रूप पाइन्छ। अवास्तविक पक्ष, दायित्वार्थक भावमा अकरण सूचकको प्रयोग प्रतिपादिकको सुरुमा हुन्छ।

भाव	अभूतकाल		अवास्तविक पक्ष	
	करण	अकरण	करण	अकरण
सामान्यार्थक	[-ts ^h Λ]	[-dΛi-nΛ]	[-ne-ts ^h Λ]	[-ne-ts ^h Λi-nΛ]

प्रश्नार्थक	[-ts ^h Λ]	[-dΛi-nΛ]	[-ne-ts ^h Λ]	[-ne-ts ^h Λi-nΛ]
आज्ञार्थक	–	–	–	–
इच्छार्थक	–	–	–	–
सम्भावनार्थक	–	–	–	–
अनुमेयार्थक	–	–	–	–
दायित्वार्थक	–	–	–	–
सङ्केतार्थक	–	–	–	–

तालिका ४.१० अभूतकाल, अवास्तविक पक्ष र भाव

उक्त तालिकामा तृतीय पूरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभूतकाल, अवास्तविक पक्ष करण र अकरणका रूपहरू देखाइएको छ। अवास्तविक पक्ष, अभूतकाल करणमा [-ne-ts^hΛ] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-ne-ts^hΛi-nΛ] रूप पाइन्छ। अवास्तविक पक्षमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले अभूतकाल जनाउने [-ts^hΛ] रूप पछि [-i] रूप थपिन्छ। सामान्यार्थक र प्रश्नार्थक भावमा अवास्तविक पक्षकै रूप पाइन्छ।

उक्त तालिकाहरूद्वारा करण-अकरणका आधारमा काल पक्ष र भाव (TAM) -को वर्णनात्मक अध्ययन गरिएको छ। नेपालीमा अकरण सूचकको प्रयोगले फाई-फिचरका आधारमा काल, पक्ष र भावमा रूपतात्विक परिवर्तन देखिन्छ। कुनै अवस्थामा अकरण सूचक सहायक क्रियाको पछाडि प्रयोग हुन्छ र कुनै अवस्थामा सहायक क्रियाको अघिपट्टि प्रयोग हुन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले सहायक क्रिया लोप हुने, पक्ष परिवर्तन हुने र नयाँ रूप प्रकट हुने व्यवस्था नेपालीमा पाइन्छ।

४.२ काल, पक्ष, भाव, फाई फिचर र ध्रुवीयताको सम्बन्ध

यस अध्यायमा नेपाली काल, पक्ष, भाव, फाई-फिचर र ध्रुवीयताको सम्बन्धको अध्ययन गरिएको छ। अकरणलाई करण वाक्यका आधारमा पूरुष, वचन, लिङ्ग र आदारार्थीमा सबै काल सबै पक्ष र सबै

भावसँग उदाहरण सहित वर्णन गरिएको छ ।

४.२.१ अकरण र काल

नेपालीमा मुख्यतः रूपका आधारमा दुईवटा काल पाइन्छन् भूतकाल र अभूतकाल । वक्ताले बोलेको समय (speech time) भन्दा अगाडि घटेको घटना (event time) -लाई भूतकाल र वक्ताले बोलेको समय भन्दा पछि घटने घटनालाई अभूतकाल भनिन्छ । भूतकाल, तृतीय पुरुष, एकवचन र स्त्रीएत्तर लिङ्ग क्रियापदमा [-jo] रूप प्रयोग हुन्छ जसलाई लुङ् भनिन्छ र अभूतकालमा [-ts^hʌ] र [ɦo] रूप प्रयोग हुन्छ । नेपालीमा करण क्रियापदमा काल जनाउने सूचक व्यक्त रूपमा हुन्छ र अकरण क्रियापदमा सुन्य रूपमा हुन्छ । निम्न उदाहरणहरूद्वारा फाई फिचरसँग कालको वर्णन गरिन्छ-

(२८) ram iskul dza-dʌi-nʌ
 3SG school go-HAB-NEG
 “Ram does not going to the school”

(२९) ram iskul gʌ-e-nʌ
 3SG school go-AOR-NEG
 “Ram did not go to the school”

उक्त उदाहरण (२८) र (२९) क्रमशः अभूत र भूतकालका उदाहरण हुन् । उक्त दुवै उद्धरणमा अकरण सूचक [-nʌ] -को प्रयोग परसर्गका रूपमा भएको छ । नेपालीमा अकरण सूचक परसर्गका रूपमा प्रयोग भएर भूत र अभूतकालको भेद हुन्छ । निम्न उदाहरणहरूमा अभूतकालमा वचन, लिङ्ग, पुरुष र आधारमा अकरण सूचकको प्रयोग हेरिन्छ ।

(३० क) mʌ b^hat k^ha-n-ts^hu
 1SG food eat-ø-be.NPST.1SG.
 “I eat food.”

(ख) m Λ b^hat k^ha-di-n Λ
 1SG food eat-be.NPST.1SG-NEG
 “I do not eat food.”

उक्त (३० क र ख) क्रमशः करण र अकरण, प्रथम पुरुष, एकवचन, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा प्रतिपादिकको अन्त्यमा अकरण सूचक प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा प्रयोग हुने अभूतकाल, प्रथम पूरूष, एकवचन जनाउने [ts^hu] रूप अकरण वाक्य (३० ख) -मा [-di] रूपमा बदलिएको छ। यहाँ [-ts^hu] र [-di] दुवैले अभूतकाल, प्रथम पूरूष, एकवचन जनाउने हुँदा दुईवटाको प्रकार्य एउटै छ तर रूपमात्र फरक देखिन्छ।

(३१ क) t Λ b^hat k^ha-n-ts^h Λ s
 2SG food eat- \emptyset -2SG.LHON
 “You eat food.”

(ख) t Λ b^hat k^ha-d Λ i-n Λ -s
 2SG food eat-PROG-NEG-2SG.LHON
 “You do not eat food.”

उक्त (३१ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, एकवचन, निम्न आदरार्थी, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक निम्न आदार जनाउने रूप [-s] -को अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा प्रयोग हुने अभूतकाल, द्वितीय पूरूष, एकवचन जनाउने [ts^h Λ] रूप अकरण वाक्य (ख) -मा [-d Λ i] रूप पाइन्छ।

(३२ क) timi b^hat k^ha-n-ts^h Λ -u
 2SG food eat- \emptyset -be-MHON
 “You eat food.”

(ख) timi b^hat k^ha-d^hi-n^h-u
 2SG food eat-HAB-NEG-MHON
 “You do not eat food.”

उक्त (३२ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, एकवचन, मध्य आदरार्थी, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक निम्न आदार जनाउने रूप [-u] -को अघाडिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा प्रयोग हुने अभूतकाल, द्वितीय पुरुष, एकवचन जनाउने [ts^hΔ] रूप अकरण वाक्य (ख) -मा [-d^hi] रूप पाइन्छ। उक्त अकरण वाक्यमा प्रयोग भएको [-d^hi] रूप सातत्य पक्ष बोधक रूप भए तापनि यसको प्रकार्य अभ्यस्त पक्षको पाइन्छ।

(३३ क) t^hpai b^hat k^ha-nu-f^hu-n-ts^hΔ
 2SG food eat-INF-be-∅-NPST.2SG.HHON.
 “You eat food.”

(ख) t^hpai b^hat k^ha-nu-f^hu-n-n^h
 2SG food eat-INF-be-∅-NEG.HHON
 “You do not eat food.”

उक्त (३३ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, एकवचन, उच्च आदरार्थी, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा प्रयोग हुने अभूतकाल, द्वितीय पुरुष, एकवचन जनाउने [ts^hΔ] रूप अकरण वाक्य (ख) -मा अकरण सूचकको प्रयोगले लोप भएको छ।

(३४ क) u b^hat k^ha-n-ts^hΔ
 3SG food eat-∅-NPST
 “He eat food.”

(ख) u b^hat k^ha-d^hi-n^hΛ
 3SG food eat-PROG-NEG.
 “He do not eat food.”

उक्त (३४ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, तृतीय पुरुष, एकवचन, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा प्रयोग हुने अभूतकाल, तृतीय पुरुष, एकवचन जनाउने [-ts^hΛ] रूप पाइन्छ अकरण वाक्य (ख) -मा [-d^hi] रूप पाइन्छ। उक्त अकरण वाक्यमा प्रयोग भएको [-d^hi] रूप सातत्य पक्ष बोधक रूप भए तापनि यसको प्रकार्य अभ्यस्त पक्षको छ।

(३५ क) sita b^hat k^ha-n-ts^he
 3SG food eat-Ø-NPST.FEM.LHON
 “Sita eat food.”

(ख) sita b^hat k^ha-di-n^hΛ
 3SG food eat-NPST.FEM3SG-NEG.
 “Sita do not eat food.”

उक्त (३५ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, तृतीय पुरुष, स्त्रीलिङ्ग, एकवचन, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा अभूतकाल, तृतीय पुरुष, स्त्रीलिङ्ग, एकवचन जनाउने [ts^he] रूप पाइन्छ र अकरण वाक्य (ख) -मा [-di] रूपमा पाइन्छ। उक्त अकरण वाक्यमा प्रयोग भएको [-di] रूपले अभूतकाल, तृतीय पुरुष, स्त्रीलिङ्ग, एकवचन जनाएको छ।

(३६ क) fɪami b^hat k^ha-n-tsh^hΛ-u
 1PL food eat-Ø-NPST-1PL
 “We eat food.”

(ख) fɪami b^hat k^ha-dΛi-nΛ-u
 1PL food eat-HAB-NEG-1PL
 “We do not eat food.”

उक्त (३६ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, प्रथम पुरुष, बहुवचन, अभूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक बहुवचन सूचकको अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणले यो बताउँछ, करण वाक्यमा प्रयोग हुने अभूतकाल जनाउने [-tsh^hΛ] रूप अकरण वाक्य (ख) -मा लोप भएको छ। उक्त अकरण वाक्यमा [-dΛi] रूप प्रकट भएको छ।

(३७ क) tΛfɪΛru b^hat k^ha-n-tsh^hΛ-u
 2PL food eat-Ø-NPST.2PL.
 “You eat food.”

(ख) tΛfɪΛru b^hat k^ha-dΛi-nΛ-u
 2PL food eat-HAB-NEG-2PL
 “You do not eat food.”

(३८ क) timifɪΛru b^hat k^ha-n-tsh^hΛ-u
 2PL food eat-Ø-NPST.2PL.
 “You eat food.”

(ख) timifɪΛru b^hat k^ha-dΛi-nΛ-u
 2PL food eat-HAB-NEG.2PL.
 “You eat food.”

(३९ क) tɿpaifɿɿɿu b^hat k^ha-nu-fi u-n-ts^h ʌ
 2PL food eat-INF-be-ø-NPST.2SG.HHON.
 “You eat food.”

(ख) tɿpaifɿɿɿu b^hat k^ha-nu-fi u-n-nʌ
 2PL food eat-INF-be-ø-NEG
 “You did not eat food.”

उक्त (३७-३९ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, (निम्न, मध्य र उच्च आदरार्थी) बहुवचन, अभूतकालका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरण (३७ र ३९) क्रमश निम्न र मध्य आदरार्थीमा अकरण सूचक बहुवचन सूचकको अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ भने (३९) उच्च आदरार्थीमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जमाएको छ साथै करणमा प्रयुक्त अभूतकाल जनाउने [-ts^hʌ] रूप लोप भएको छ।

(४० क) unɿfɿɿɿu b^hat k^ha-n-ts^hʌn
 3PL food eat-ø-NPST.3PL
 “They eat food.”

(ख) unɿfɿɿɿu b^hat k^ha-dʌi-nʌn
 3PL food eat-HAB-NEG.3PL
 “They do not eat food.”

उक्त उदाहरण (४० क र ख) अभूतकाल, बहुवचन, करण र अकरणका उदाहरण हुन्। यस अकरण वाक्यमा काल जनाउने सूचक [-ts^hʌ] लोप भएको छ [-dʌi] रूप प्रयोग भएको छ।

(४१ क) mʌi-le b^hat k^ha-ẽ
 1SG-ERG food eat-AOR.1SG
 “I ate food.”

(ख) mʌi-le b^hat k^ha-i-nʌ
 1SG-ERG food eat-AOR.1SG-NEG
 “I did not eat food.”

उक्त (४१ क र ख) क्रमशः करण अकरण, प्रथम पुरुष, एकवचन, भूतकालका उदाहरण हुन्।
 उक्त उदाहरणमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ।
 यसमा करणमा प्रयुक्त प्रथम पुरुष, एकवचन, भूतकाल सूचक [-e] रूप (ख) -मा अकरण
 सूचकको प्रयोगले [-i] रूपमा परिवर्तन भएको छ।

(४२ क) tʌi-le b^hat k^ha-i-s
 2SG-ERG food eat-AOR-2SG.LHON
 “You ate food.”

(ख) tʌi-le b^hat k^ha-i-nʌ-s
 2SG-ERG food eat-AOR-NEG-2SG.LHON
 “You did not eat food.”

(४३ क) timi-le b^hat k^ha-e-u
 2SG-ERG food eat-PST-2SG.MHON.
 “You ate food”

(ख) timi-le b^hat k^ha-e-nʌ-u
 2SG-ERG food eat-PER-NEG-2SG.MHON
 “You did not eat food.”

(४४ क) tʌpai-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-jo
 2SG-ERG food eat-INF-be-AOR
 “You ate food.”

(ख) tɔpai-le b^hat k^ha-nu-b^hΛ-e-nΛ
 2SG-ERG food eat-INF-be-PER-NEG
 “You did not eat food.”

उक्त (४२-४४क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, (निम्न, मध्य र उच्च आदरार्थी) एकवचन, भूतकालका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरण (४२ र ४३) क्रमशः निम्न र मध्य आदरार्थीमा अकरण सूचक आदार जनाउने सूचकको अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। यसमा अकरण सूचकको प्रयोगले भूतकाल एकवचन निम्न र मध्य आदरार्थी जनाउने रूप परिवर्तन भएको छैन। उदाहरण (४४ख) -मा भने अकरण सूचकको प्रयोगले भूतकाल सूचक [-jo] रूप लोप भएको छ। यसमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ।

(४५ क) us-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “He ate food.”

(ख) us-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-PER.NFEM-NEG
 “He did not eat food.”

उक्त उदाहरण (४५ क र ख) भूतकाल, एकवचन, करण र अकरणका उदाहरण हुन्। यस अकरण वाक्यमा काल जनाउने सूचक [-jo] लोप भएको छ र [-e] रूप प्रयोग भएको छ।

४६(क) ŋami-le b^hat k^ha-e-u
 1PL-ERG food eat-AOR.1PL
 “We ate food.”

(ख) fiami-le b^hat k^ha-e-nΛ-u
 1PL-ERG food eat-AOR-NEG-1PL
 “We did not eat food.”

उक्त (४६ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, प्रथम पुरुष, बहुवचन, भूतकालका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचक बहुवचन सूचकको अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। उक्त उदाहरणमा अकरण सूचकको प्रयोगले भूतकाल, बहुवचन जनाउने रूप परिवर्तन भएको छैन।

(४७ क) tΛfiΛru-le b^hat k^ha-e-u
 2PL-ERG food eat-AOR-2PL
 “You ate food.”

(ख) tΛfiΛru-le b^hat k^ha-e-nΛ-u
 2PL-ERG food eat-AOR-NEG-2PL
 “You did not eat food.”

(४८ क) timifiΛru-le b^hat k^ha-e-u
 2PL- ERG food eat-AOR.2PL
 “You ate food.”

(ख) timifiΛru-le b^hat k^ha-e-nΛ-u
 2PL-ERG food eat-AOR-NEG-2PL
 “You did not eat food”

(४९ क) tΛpaifiΛru-le b^hat k^ha-nu-b^hΛ-jo
 2PL-ERG food eat-INF-be-AOR
 “You ate food.”

(ख) tʌpaifʌru-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-e-nʌ
 2PL-ERG food eat-INF-be-PER-NEG
 “You did not eat food.”

उक्त (४७-४९ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, (निम्न, मध्य र उच्च आदरार्थी) बहुवचन, भूतकालका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरण (४७ र ४८) क्रमशः निम्न र मध्य आदरार्थीमा अकरण सूचक बहुवचन सूचकको अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ। यसमा अकरण सूचकको प्रयोगले भूतकाल बहुवचन जनाउने [-e] रूप परिवर्तन भएको छैन। (४९) उच्च आदरार्थीमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ साथै करणमा प्रयुक्त भूतकाल जनाउने [-jo] [-e] -मा परिवर्तन भएको छ।

(५० क) unihʌru-le b^hat k^ha-e
 3PL-ERG food eat-AOR.3PL
 “They ate food”

(ख) unihʌru-le b^hat k^ha-e-nʌ-n
 3PL-ERG food eat-AOR-NEG-3PL
 “They did not eat food.”

उक्त उदाहरण (५० क र ख) भूतकाल, बहुवचन, करण र अकरणका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरणमा तृतीया पुरुष, भूतकाल, बहुवचन जनाउने रूपको पछि अकरण सूचक प्रयोग भएको छ।

उक्त उदाहरणहरूद्वारा यो कुरा प्राप्त भयो, नेपालीमा अभूतकालमा सबै वचन, पुरुष, लिङ्ग र आदरार्थीमा अकरण सूचकको प्रयोगले काल जनाउने रूप लोप भएर सातत्य पक्ष जनाउने रूप प्रकट हुने नियम पाइयो। प्रथम पुरुष र तृतीय पुरुष, स्त्रीलिङ्गमा एकवचनमा करण वाक्यमा प्रयुक्त अभूतकाल जनाउने [-ts^hʌ] रूप लोप भएर [-di] रूप प्रकट हुन्छ अन्यमा सातत्य पक्ष बोधक [-dʌi] रूप

प्रकट हुन्छ।

भूतकालमा सबै वचन, पुरुष, लिङ्ग र आदरार्थीमा अकरण सूचकको प्रयोगले सबै अकरण वाक्यमा भूतकाल जनाउने सूचक [-jo] र [-e] रूप लोप भई अकरण सूचकका अघि [-i] र [-e] रूपको प्रयोग पाइन्छ। विशेष प्रथम पुरुष, एकवचन र भूतकालिक अकरण क्रियापदमा करण क्रियापदमा प्रयोग हुने [-e] रूप हटेर [-i] रूप प्रयोग भएको छ। अन्यमा [-e] रूपको प्रयोग पाइन्छ। द्वितीया पुरुष, एकवचन निम्न र मध्य आदरार्थीमा आदरार्थी जनाउने सूचकको अघि अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ।

४.२.२ अकरण र पक्ष

क्रियाको आन्तरिक समय पक्षले जनाउँछ। पक्ष दुई प्रकारका हुन्छन् आन्तरिक पक्ष र बाह्य पक्ष। आन्तरिक पक्षले क्रियाको समयको स्थिति बुझाउँछ, जुन पूरा हुँदैन, जस्तै- [ram basjo] [*ram basi sΔkjo] भनिँदैन। आन्तरिक पक्षलाई आक्त्योनसार्ट (aktionsart) भनिन्छ। बाह्य पक्षले संरचनात्मक रूपमा पक्ष जनाउँछ। यसले क्रियाको समयको स्थिति बुझाउँछ, जुन पूरा हुन्छ- [ramle k^hajō] यसमा खाने काम पुरा हुन्छ [ramle k^hai sΔkjo]। नेपालीमा बाह्य पक्ष दुई प्रकारका छन् सम्पन्न पक्ष र असम्पन्न पक्ष। सम्पन्न पक्ष भूतकालको मात्र पक्ष हो। असम्पन्न पक्ष भूत, अभूत दुईवटै कालको पक्ष हो। दुवै पक्षमा अकरणको व्यवस्था रहेको पाइन्छ। नेपालीमा पक्ष र अकरणको गहन सम्बन्ध रहेको छ। अकरण सूचकको प्रयोगले पक्ष परिवर्तन हुने र कालको रूप लोप हुने व्यवस्था पाइन्छ।

पक्ष र अकरणको सम्बन्ध निम्न उदाहरणद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ-

सम्पन्न पक्ष र अकरण

सम्पन्न पक्ष भूतकालको मात्र पक्ष हो। यसलाई 'लुड लकार' वा 'एवरिष्ट (aorist) भनिन्छ।

सम्पन्न पक्ष, करणमा एवरिष्ट सूचक [-jo] रूप पाइन्छ र अकरणमा [-e] रूप पाइन्छ

(५१ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3P-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram eat food.”

(ख) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3P-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”

उक्त (५१ क र ख) क्रमशः करण र अकरण सम्पन्न पक्षका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरणमा करण वाक्य (५१ क) सम्पन्नमा पक्षमा [-jo] रूप प्रयोग भएको छ र (५१ ख) -मा अकरण सूचकको प्रयोगले [-e] रूपप्रयोग भएको छ।

अभ्यस्त पक्ष र अकरण

नेपालीमा अभ्यस्त पक्ष भूत र अभूत दुईवटै कालमा रहेको पाइन्छ। नेपालीमा अकरण सूचकको प्रयोगले अभ्यस्त पक्ष हटेर सातत्य पक्ष बोधक चिन्ह [-dΛi] को प्रयोग हुन्छ। जसलाई निम्न उदाहरणमा देखाइएको छ।

(५२ क) ram-le b^hat k^ha-n-ts^hΛ
 Ram-ERG food eat-Ø-NPST.3SG.LHON.NFEM
 “Ram eat food.”

(ख) ram-le b^hat k^ha-dΛi-nΛ
 Ram-ERG food eat-HAB-NEG.3SG.LHON
 “Ram do not eat food.”

उक्त उदाहरण अभ्यस्त पक्ष अभूतकालका उदाहरण हुन्। (५२ क र ख) क्रमशः करण र अकरणका उदाहरण हुन्। (५२ क) -मा प्रयुक्त अभ्यस्त पक्ष बोधक चिन्ह ([Ø] रूपमा) साथै अभूतकाल बोधक

चिन्ह [ts^hʌ] लोप भएर (५२ ख) -मा अकरण सूचकको प्रयोगले [-dʌi] रूपको प्रयोग भएको छ। यस उदाहरणद्वारा स्पष्ट हुन्छ नेपालीमा अकरण सूचकको प्रयोगले पक्षमा जनाउने रूपमा परिवर्तन हुँदछ। निम्न उदाहरणहरूद्वारा भूत-अभूत दुईवटै काल र फाई फिचरका आधारमा अकरण र अभ्यस्त पक्षको सम्बन्धको वर्णन गरिन्छ।

(५३ क) mʌ b^hat k^ha-n-tshu
 1SG food eat-Ø-NPST.1SG.
 “I eat food.”

(ख) mʌ b^hat k^ha-di-nʌ
 1SG food eat-1SG-NEG
 “I do not eat food.”

उक्त (५३ क र ख) क्रमशः करण र अकरण अभ्यस्त पक्ष, अभूतकाल प्रथम पुरूष, एकवचनका उदाहरण हुन्। यसमा अकरण सूचकको प्रयोगले अभ्यस्त करणमा प्रयुक्त भूतकाल प्रथम पुरूष, एकवचन जनाउने [-tshu] रूप लोप भएर [-di] रूप प्रयोग भएको छ

(५४ क) tʌ b^hat k^ha-n-tshʌ-s
 2SG food eat-Ø-NPST.2SG-LHON
 “You eat food.”

(ख) tʌ b^hat k^ha-dʌi-nʌ-s
 2SG food eat-HAB-NEG-2SG.LHON
 “You do not eat food.”

(५५ क) timi b^hat k^ha-n-tshʌ-u
 2SG food eat-Ø-be-MHON
 “You eat food.”

(ख) timi b^hat k^ha-dʌi-nʌ-u
2SG food eat-HAB-NEG-MHON
“You do not eat food.”

(५६क) tʌpai b^hat k^ha-nu-ɦu-n-ts^hʌ
2SG food eat-INF-be-ø-NPST.2SG.HHON.
“You eat food.”

(ख) tʌpai b^hat k^ha-nu-ɦu-n-nʌ
2SG food eat-INF-be-ø-NEG.HHON
“You do not eat food.”

उक्त (५४-५६क र ख) क्रमशः करण र अकरण, द्वितीय पुरुष, (निम्न, मध्य र उच्च आदारार्थी) एकवचन, अभूतकालका अभ्यस्त पक्षका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरण (५४ख र ५५ख) क्रमशः निम्न र मध्य आदारार्थीमा अकरण सूचक आदारार्थी जनाउने सूचकको अधिपट्टि प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ भने (५६ख) -मा उच्च आदारार्थीमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग भएर अकरण जनाएको छ साथै करणमा प्रयुक्त अभूतकाल जनाउने [-ts^hʌ] रूप लोप भएको छ।

(५७क) u b^hat k^ha-n-ts^hʌ
3SG food eat-ø-NPST.NFEM
“He eat food.”

(ख) u b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG food eat-HSB-NEG.
“He do not eat food.”

(५८ क) uni b^hat k^ha-n-ts^hin
 3SG food eat-Ø-NPST.FEM
 “He eat food.”

(ख) uni b^hat k^ha-di-nΛ-n
 3SG food eat-HAB-NEG-FEM
 “He do not eat food.”

उक्त (५७ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, अभ्यस्त पक्ष, अभूतकाल र (५८ क र ख) क्रमशः करण र अकरण, तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीलिङ्ग, अभ्यास्त पक्ष, अभूतकालका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरणमा स्त्रीएत्तर लिङ्ग करणमा प्रयोग हुने अभ्यस्त पक्ष बोधक रूप परिवर्तन भएर [-dΛi] रूप प्रकट भएको छ। स्त्रीलिङ्गमा [-di] रूप प्रयोग भएको छ।

(५९ क) ŋami b^hat k^ha-n-ts^hΛ-u
 1PL food eat-Ø-NPST-PL
 “We eat food.”

(ख) ŋami b^hat k^ha-dai-nΛ-u
 1PL food eat-HAB-NEG-PL
 “We do not eat food.”

(६० क) tΛŋΛru b^hat k^ha-n-ts^hΛ-u
 2PL food eat-Ø-NPST.2PL.
 “You eat food.”

- (ख) tʌɦʌru bʰat kʰa-dai-nʌ-u
 2PL food eat-HAB-NEG-2PL
 “You do not eat food.”
- (६१ क) timiɦʌru bʰat kʰa-n-tsʰʌ-u
 2PL food eat-ø-NPST.2PL.
 “You eat food.”
- (ख) timiɦʌru bʰat kʰa-dai-nʌ-u
 2PL food eat-HAB-NEG.2PL.
 “You eat food.”
- (६२ क) tʌpaiɦʌru bʰat kʰa-nu-ɦu-n-tsʰʌ
 2PL food eat-INF-be-ø-NPST.2PL.
 “You eat food.”
- (ख) tʌpaiɦʌru bʰat kʰa-nu-ɦu-n-nʌ
 2PL food eat-INF-be-ø-NEG
 “You did not eat food.”
- (६३ क) uniɦʌru bʰat kʰa-n-tsʰʌn
 3PL food eat-ø-NPST.3PL
 “They eat food.”
- (ख) uniɦʌru bʰat kʰa- dʌi-nʌn
 3PL food eat-HAB-NEG.3PL
 “They do not eat food.”

उक्त (५९-६३ क-करण र ख-अकरण) अभ्यस्त अभूत, बहुवचन करण अकरणका उदाहरण हुन्।

सबै लिङ्ग वचन, पुरुष, आदरमा अभ्यस्त पक्ष, करण वाक्यलाई अकरण बनाउँदा अभ्यस्त पक्ष बोधक चिन्ह [-dʌi] को रूपमा प्रयोग हुन्छ साथै अभूतकाल जनाउने रूप [-tsʰʌ] पनि लोप हुने व्यवस्था पाइन्छ।

सातत्य पक्ष र अकरण

सातत्य पक्षले घटना घटिरहेको जानकारी दिन्छ। नेपालीमा सातत्य पक्ष सूचक [-dʌi] हो। यो भूत अभूत दुईवटै कालको पक्ष हो। सातत्य पक्षमा अकरण सूचक परसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ। फाई फिचरका आधारमा सातत्य पक्ष र अकरणको वर्णन गरिन्छ।

(६४ क) mʌ bʰat kʰa-dʌi-tsʰu
 1SG food eat-PROG-NPST.1SG
 “I am eating food.”

(ख) mʌ bʰat kʰa-dʌi-tsʰui-nʌ
 1SG food eat-PROG-NPST.1SG.NEG
 “I am not eating food.”

(६५ क) tʌ bʰat kʰa-dʌi-tsʰʌ-s
 2SG food eat-PROG-NPST-2SG.LHON
 “You are eating food.”

(ख) tʌ bʰat kʰa-dʌi-tsʰʌi-nʌ-s
 2SG food eat-PROG-NPST-NEG-2SG.LHON
 “You are not eating food.”

(६६ क) timi bʰat kʰa-dʌi-tsʰʌ-u
 2SG food eat-PROG-NPST-2SG.MHON
 “You are eating food.”

- (ख) timi b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ-u
2SG food eat-PROG-NPST-NEG-2SG.MHON
“You are not eating food.”
- (६७ क) tʌpai b^hat k^ha-dʌi-ɦu-nu-ɦu-n-tʰʌ
2SG food eat-PROG-be-INF-be-∅-NPST
“You are eating food.”
- (ख) tʌpai b^hat k^ha-dʌi-ɦu-nu-ɦu-n-nʌ
2SG food eat-PEOG-be-INF-be-∅-NEG
“You are not eating food.”
- (६८ क) ram b^hat k^ha-dʌi-tʰʌ
3SG food eat-PROG-NPST.3SG.NFEM
“Ram is eating food.”
- (ख) ram b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ
3SG food eat-PROG-NPST.NEG
“Ram is not eating food.”
- (६९ क) sita b^hat k^ha-dʌi-tʰe
3SG food eat-PROG-NPST.3SG.FEM.LHON
“Sita is eating food.”
- (ख) sita b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ
3SG food eat-PROG-NPST.NEG
“Sita is not eating food.”

उक्त (६४-६९ क र ख) सातत्य, पक्ष अभूतकाल, करण-अकरणका उदाहरणहरू हुन्। उक्त

उदाहरणहरूद्वारा यो स्पष्ट हुन्छ, सातत्य पक्ष, अभूतकाल, प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष, (निम्न र मध्य आदरार्थी) तृतीय पुरुष, स्त्रीएत्तर स्त्रीलिङ्ग क्रियापदमा करण वाक्यलाई अकरणमा बनाउँदा काल सूचक र अकरण सूचकबिच [-i] रूप प्रयोग हुन्छ। (६४ ख, ६५ ख, ६६ ख, ६८ ख ६९ ख) -मा हेर्न सकिन्छ। द्वितीय पुरुष उच्च आदरार्थीमा करण वाक्यलाई अकरण बनाउँदा काल जनाउने रूप लोप हुने गर्छ (६७ ख) -मा हेर्न सकिन्छ। सातत्य पक्षमा अकरण सूचकको प्रयोगले अभ्यस्त पक्षमा झैं पक्ष परिवर्तन हुँदा नयाँ रूप थपिने र सहायक क्रिया लोप हुने गर्छ।

(७० क) fiami b^hat k^ha-dʌi-ts^hʌ-u
 1PL food eat-PROG-NPST-PL
 “We are eating food.”

(ख) fiami b^hat k^ha-dʌi-ts^hʌi-nʌ-u
 1PL food eat-PROG-NPST-NEG-PL
 “We are not eating food.”

(७१ क) tʌfiʌru b^hat k^ha-dʌi-ts^hʌ-u
 2PL food eat-PROG-NPST.2PL.
 “You are eating food.”

(ख) tʌfiʌru b^hat k^ha-dʌi-ts^hʌi-nʌ-u
 2PL food eat-PROG-NPST-NEG-2PL
 “You are not eating food.”

(७२ क) timifiʌru b^hat k^ha-dʌi-ts^hʌ-u
 2PL food eat-PROG-NPST.2PL.
 “You are eating food.”

- (ख) timiɦΛru b^hat k^ha-dΛi-tsh^hΛi-nΛ-u
 2PL food eat-PROG-NPST-NEG-2PL.
 “You are not eating food.”
- (७३ क) tΛpaiɦΛru b^hat k^ha-nu-ɦu-dΛi-tsh^h Λ
 2PL food eat-INF-be-PROG-NPST.2SG.HHON.
 “You are eating food.”
- (ख) tΛpaiɦΛru b^hat k^ha-nu-ɦu-dai-tsh^hΛi-nΛ
 2PL food eat-INF-be-PROG-NPST-NEG
 “You are not eating food.”
- (७४ क) uniɦΛru b^hat k^ha-dΛi-tsh^hΛn
 3PL food eat-PROG-NPST.3PL
 “They are eating food.”
- (ख) uniɦΛru b^hat k^ha- dΛi-tsh^hΛi-nΛ-n
 3PL food eat-PROG-NPST.NEG-3PL
 “They are not eating food.”

उक्त उदाहरण सातत्य पक्ष, अभूतकाल, बहुवचन करण-अकरणका उदाहरणहरू हुन्। सातत्य पक्ष बहुवचन प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष (निम्न र मध्य आदरार्थी) र तृतीय पुरुषमा अकरण सूचकको प्रयोग बहुवचन जनाउने रूपको अधिपट्टि हुन्छ र अकरण सूचकको अधिपट्टि [-i] रूपको प्रयोग हुन्छ, (७० ख, ७१ ख, ७२ ख, ७४ ख) -मा हेर्न सकिन्छ। द्वितीय पुरुष उच्च आदरार्थीमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ, (७३ ख) -मा हेर्न सकिन्छ।

पूर्ण पक्ष र अकरण

पूर्ण पक्ष असम्पन्न पक्षकै भेद भए तापनि यसको सम्बन्ध सम्पन्न पक्षसित छ। यसले पनि सम्पन्न पक्षले झैं अहिले भन्दा केही अगाडि घटेको घटना जनाउँछ। पूर्ण पक्ष भूतकाल अभूतकाल दुवैकालको पक्ष हो। पूर्ण पक्षको चिन्ह [-e] हो। अभूतकालमा पूर्ण पक्ष ज्ञात र अज्ञात गरी दुई प्रकारका छन्। भूतकालमा ज्ञात अज्ञातको भेद हुँदैन। पूर्ण पक्षमा र अकरणको सम्बन्ध निम्न उदाहरणहरूद्वारा वर्णन गरिएको छ।

(७५ क) mɿi-le b^hat k^ha-eko-tsh^hu / k^ha-e-tsh^hu
1SG-ERG food eat-PRF-NPST.1SG/eat-PRF-NPST
“I have eaten food.”

(ख) mɿi-le b^hat k^ha-eko-tsh^hui-nɿ / k^ha-e-nɿ-tsh^hu
1SG-ERG food eat-PRF-NPST.1SG.NEG/eat-PRF-NEG-NPST
“I have not eaten food.”

उक्त (७५ क र ख) क्रमशः करण अकरण पूर्ण पक्ष ज्ञात र अज्ञातका उदाहरण हुन्। प्रथम पूरूप, एकवचन, ज्ञात पक्षमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ र प्रथम पूरूप, एकवचन अभूतकाल जनाउने रूप [-tsh^hu] -को पछि [-i] रूप थपिन्छ। अज्ञात पक्षमा अभूतकाल जनाउने रूपको अघि प्रयोग हुन्छ।

(७६ क) tɿi-le b^hat k^ha-eko-tsh^hɿ-s / k^ha-e-tsh^hɿ-s
2SG-ERG food eat-PRF-NPST-2SG.LHON/eat-PRF-NPST-
2SG.LHON
“You have eaten food.”

- (ख) tʌi-le b^hat k^ha-eko-ts^hʌi-nʌ-s / k^ha-e-nʌ-ts^hʌ-s
 2SG-ERG food eat-PRF-NPST-NEG-2SG.LHON/eat-PRF-
 NEG NPST 2SG.LHON
 “You have not eaten food.”
- (७७ क) timi-le b^hat k^ha-eko-ts^hʌ-u / k^ha-e-ts^hʌ-u
 2SG-ERG food eat-PRF-NPST-2SG.MHON/eat-PRF-NPST-
 2SG.MHON
 “You have eaten food.”
- (ख) timi-le b^hat k^ha-eko-ts^hʌi-nʌ-u /k^ha-e-nʌ-ts^hʌ-u
 2SG-ERG food eat-PROG-NPST-NEG-2SG.MHON/eat-PRF-
 NEG- NPST- 2SG.MHON
 “You have not eaten food.”
- (७८ क) tʌpai-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-eko-ts^hʌ /k^ha-nu-b^hʌ-e-ts^hʌ
 2SG-ERG food eat-INF-be-PRF-NPST /eat-INF-be-PRF-NPST
 “You have eaten food.”
- (ख) tʌpai-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-eko-ts^hʌi-n/tʌpaile b^hat k^ha-nu-b^hʌ-nʌ-
 ts^hʌ
 2SG-ERG food eat-INF-be-PRF-NPST-NEG/eat-INF-bePRF-
 NEG-NPST
 “You have not eaten food.”

उक्त पूर्ण पक्ष ज्ञात, द्वितीय पुरुष निम्न र मध्य आदरार्थीमा अकरण सूचक काल जनाउने रूपको पछि र आदर जनाउने रूपको अघि प्रयोग हुन्छ अज्ञातमा काल जनाउने रूपको अघि प्रयोग हुन्छ। उच्च आदरार्थी ज्ञातमा प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ र अज्ञातमा काल जनाउने रूपको अघि प्रयोग

हुन्छ।

(७९ क) ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΛ / k^ha-e-ts^hΛ
3SG-ERGfood eat-PRF-NPST.3SG.NFEM/eat-PRF-
NPST.3SG.NFEM
“Ram is eating food.”

(ख) ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΛi-nΛ / k^ha-e-nΛ-ts^hΛ
3SG-ERGfood eat-PRF-NPST.NEG /eat-PRF-NEG-NPST.NFEM
“Ram have not eaten food.”

(८० क) sita-le b^hat k^ha-eki-ts^he / k^ha-i-ts^he
3SG-ERG food eat-PRF-NPST.3SG.FEM.LHON/eat-PRF-
NPST.3SG.FEM
“Sita have eaten food.”

(ख) sita-le b^hat k^ha-eki-ts^hΛi-nΛ /k^ha-i-nΛ-ts^he
3SG-ERGfood eat-PRF-NPST.NEG/eat-PRF-NEG-NPST.3SG.FEM
“Sita have not eaten food.”

उक्त तृतीय पुरुष स्त्रीएत्तरलिङ्ग (८० ख) ज्ञातमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ र अभूतकाल जनाउने रूपको पछि [-i] रूप थपिन्छ। अज्ञातमा अकरण सूचक काल जनाउने रूपको अघि प्रयोग हुन्छ।

(८१ क) ŋami -le b^hat k^ha-eka-ts^hΛ-ũ / k^ha-e-ts^hΛ-ũ
1PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST.1PL/eat-PRF.PL-NPST.1PL.
“We have eaten food.”

- (ख) fɪami-le b^hat k^ha-eka-ts^hɿi-nɿ-ũ / k^ha-e-nɿ-ts^hɿ-ũ
 1PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST.1SG.NEG/eat-PRF-NEG-
 NPST
 “We have not eaten food.”
- (८२ क) tɿɿɿɿru-le b^hat k^ha-eka-ts^hɿ-u / k^ha-e-ts^hɿ-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST-2PL/eat-PRF-NPST-2PL
 “You have eaten food.”
- (ख) tɿɿɿɿru-le b^hat k^ha-eka-ts^hɿi-nɿ-u / k^ha-e-nɿ-ts^hɿ-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST-NEG-2PL/eat-PRF-NEG-
 NPST - 2PL
 “You have not eaten food.”
- (८३ क) timiɿɿru-le b^hat k^ha-eka-ts^hɿ-u / k^ha-e-ts^hɿ-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST-2PL/eat-PRF-NPST-2PL
 “You have eaten food.”
- (ख) timiɿɿru-le b^hat k^ha-eka-ts^hɿi-nɿ-u /k^ha-e-nɿ-ts^hɿ-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST-NEG-2PL/eat-PRF-NEG-
 NPST- 2PL
 “You have not eaten food.”
- (८४ क) tɿpaɿɿru-le b^hat k^ha-nu-b^hɿ-eko-ts^hɿ /k^ha-nu-b^hɿ-e-ts^hɿ
 2PL-ERG food eat-INF-be-PRF-NPST/eat-INF-be-PRF-NPST
 “You have eaten food.”

(ख) tʌpaɪɦʌru-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-eko-ts^hʌi-nʌ /k^ha-nu-b^hʌ-e-nʌ-ts^hʌ
 2PL-ERG food eat-INF-be-PRF-NPST-NEG/eat-INF-be-PRF-NEG -NPST
 “You have not eaten food.”

(द५ क) uniɦʌru-le b^hat k^ha-eka-ts^hʌ-n /k^ha-e-ts^hʌ-n
 3PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST.PL/eat-PRF-NPST-PL
 “They have eaten food.”

(ख) uniɦʌru-le b^hat k^ha-eka-ts^hʌi-nʌ-n /k^ha-e-nʌ-ts^hʌ-n
 3PL-ERG food eat-PRF.PL-NPST-NEG-PL /eat-PRF-NEG-NPST- PL
 “They have not eaten food.”

उक्त उदाहरण पूर्ण पक्ष (ज्ञात र अज्ञात), अभूतकाल, बहुवचन, पुरूष, आदर, स्त्रीलिङ्ग र स्त्रीएत्तर लिङ्ग करण र अकरणका हुन्। पूर्ण पक्ष (ज्ञात) बहुवचन, सबै पुरूष, निम्न र मध्य आदरार्थीमा अकरण सूचकको प्रयोग बहुवचन जनाउने रूपको अधिलितर हुन्छ, जो (द१ ख-द५ ख) -मा हेर्न सकिन्छ।

(द६ क) mʌi-le b^hat k^ha-eko-t^hi-je
 1SG-ERG food eat-PRF-be-PST
 “I had eat food.”

(ख) mʌi-le b^hat k^ha-eko-t^hi-nʌ
 1SG-ERG food eat-PRF-PST.1SG.NEG
 “I had not eat food.”

- (८७ क) tʌi-le b^hat k^ha-eko-t^hi-s
 2SG-ERG food eat-PRF-PST-2SG.LHON/
 “You have eaten food.”
- (ख) tʌi-le b^hat k^ha-eko-t^hi-nʌ-s
 2SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG-2SG.LHON/
 “You have not eaten food.”
- (८८ क) timi-le b^hat k^ha-eko-t^hi-eu
 2SG-ERG food eat-PRF-PST-2SG.MHON
 “You have eaten food.”
- (ख) timi-le b^hat k^ha-eko-t^he-nʌ-u
 2SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG-2SG.MHON
 “You have not eaten food.”
- (८९ क) tʌpai-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-eko-t^hjo
 2SG-ERG food eat-INF-be-PRF-PST
 “You have eaten food.”
- (ख) tʌpai-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-eko-t^he-nʌ
 2SG-ERG food eat-INF-be-PRF-PST-NEG
 “You have not eaten food.”
- (९० क) us-le b^hat k^ha-eko-t^hjo
 3SG-ERG food eat-PRF-NPST.NFEM
 “He have eaten food.”

- (ख) us-le b^hat k^ha-eko-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG
“He had not eaten food.”
- (९१ क) ram-le b^hat k^ha-eko- t^hjo
3SG-ERG food eat-PRF-PST.3SG.NFEM
“Ram had eaten food.”
- (ख) ram-le b^hat k^ha-eko-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PRF-PST.NEG
“Ram had not eaten food.”
- (९२ क) sita-le b^hat k^ha-eki-t^hi
3SG-ERG food eat-PRF-PST.3SG.FEM.LHON
“Sita had eaten food.”
- (ख) sita-le b^hat k^ha-eki-t^hi-nΛ
3SG-ERG food eat-PRF-PST.NEG
“Sita had not eaten food.”

उक्त उदाहरण पूर्ण पक्ष भूतकाल, एकवचन, पुरुष, आदरार्थी, स्त्री र स्त्रीएत्तर लिङ्ग करण र अकरणका हुन्। पूर्ण पक्ष, भूतकाल, एकवचन, प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष (उच्च आदरार्थी) तृतीय पुरुष स्त्री-स्त्रीएत्तर लिङ्गमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ, जो (८६ ख, ८९ ख, ९० ख, ९१ ख ९२ ख) -मा हेर्न सकिन्छ। द्वितीय पुरुष (निम्न र मध्य आदरार्थी) -मा आदर जनाउने रूपको अधिपट्टि प्रयोग हुन्छ, जो (८७ ख र ८८ ख) -मा हेर्न सकिन्छ।

- (९३ क) fīami -le b^hat k^ha-eka-t^he-ũ
 1PL-ERG food eat-PRF.PL-PST.1PL
 “We had eaten food.”
- (ख) fīami-le b^hat k^ha-eka-t^he-nΛ-ũ
 1PL-ERG food eat-PRF.PL-PST.1SG.NEG
 “I had not eaten food.”
- (९४ क) tΛfīΛru-le b^hat k^ha-eka-t^he-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-PST-2PL
 “You had eaten food.”
- (ख) tΛfīΛru-le b^hat k^ha-eka-t^he-nΛ-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-PST-NEG-2PL
 “You had not eaten food.”
- (९५ क) timifīΛru-le b^hat k^ha-eka-t^he-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-PST-2PL
 “You had eaten food.”
- (ख) timifīΛru-le b^hat k^ha-eka-t^he-nΛ-u
 2PL-ERG food eat-PRF.PL-PST-2PL
 “You had eaten food.”
- (९६ क) tΛpaiḥΛru-le b^hat k^ha-nu-b^hΛ-eko-t^hjo
 2SG-ERG food eat-INF-be-PRF-PST
 “You had eaten food.”

(ख) tʌpaifʌru-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-eko-t^he-nʌ
 2SG-ERG food eat-INF-be-PRF-PST-NEG
 “You had not eaten food.”

(१७क) uniʌru-le b^hat k^ha-eka-t^hi-e
 3PL-ERG food eat-PRF.PL-PST-3PL
 “They had eaten food.”

(ख) uniʌru-le b^hat k^ha-eka-t^he-nʌn
 3PL-ERG food eat-PRF.PL-PST-NEG.3PL
 “They had not eaten food.”

उक्त उदाहरण पूर्ण पक्ष भूतकाल, बहुवचन, पुरुष, आदरार्थी, स्त्री र स्त्रीएत्तर लिङ्ग करण र अकरणका हुन्। पूर्ण पक्ष, भूतकाल प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष (निम्न र मध्य आदरार्थी) तृतीय पुरुषमा अकरण सूचक बहुवचन जनाउने रूपको अधिपट्टि प्रयोग हुन्छ (१३ ख, १४ ख, १५ ख, १७ ख) -मा हेर्न सकिन्छ। द्वितीय पुरुष (उच्च आदरार्थी) -मा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्तमा प्रयोग हुन्छ (१६ ख) -मा हेर्न सकिन्छ।

४.२.३ अकरण र भाव

नेपालीमा अकरण भावसँग सम्बन्धित छ। अकरण सूचकको प्रयोगले भावको परीक्षण हुन्छ। 'अकरण बनाउँदा [-nʌ] (अकरण सूचक) प्रतिपादिकका अन्त्यमा आउँछ भने त्यस भावलाई सामान्यार्थक वा निश्चयार्थक भाव भनिन्छ र अकरण बनाउँदा [nʌ-] प्रतिपादिकका सुरुमा आउँछ भने त्यस भावलाई असामान्यार्थक भाव भनिन्छ (पोखेल २०५४)। असामान्यार्थक भावमा आज्ञार्थक, इच्छार्थक र सम्भावनार्थक भाव पर्दछन्। प्रश्नार्थक, अनुमेयार्थक, दायित्वार्थक र सङ्केतार्थक भावमा पनि अकरण सूचक प्रतिपादिकको सुरुमा आउँदछ। निम्न उदाहरणमा फाई

फिचरका आधारमा भाव र अकरणको अध्ययन गरिन्छ।

सामान्यार्थक भाव र अकरण

सामान्यार्थक भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ। यसको भूत अभूत दुईवटै काल हुन्छ। अकरण सूचक प्रतिपादिकका सुरूमा प्रयोग भयो भने काल र पक्ष जनाउँदैन। अर्थात् सामान्यार्थक भावमा मात्र काल र पक्ष बोधक रूपको प्रयोग पाइन्छ। सामान्यार्थक भावका निम्न उदाहरणद्वारा अझ स्पष्ट हुन सकिन्छ।

(१८क) mero b^hai iskul dza-d^hi-n^h
1SG.GEN 3SG school go-HAB-NEG.IND
“My brother does not go to school.”

(ख) mero b^hai iskul g^h-e-n^h
1SG.GEN 3SG school go-AOR-NEG.IND
“my brother do not go to School.”

उक्त (१८क र ख) सामान्यार्थक, क्रमश अभूतकाल र भूतकाल अकरणका उदाहरण हुन्। सामान्यार्थक भावमा अभूतकाल र भूतकाल दुवैमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ।

आज्ञार्थक भाव र अकरण

आज्ञार्थक भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकका सुरूमा प्रयोग हुन्छ। यस भावमा काल र पक्षको व्यक्त रूप पाइँदैन। मुख्यतः आज्ञार्थक भाव द्वितीया पुरुषमा पाइन्छ। आज्ञार्थक भाव, करण र अकरणका निम्न उदाहरणहरू हेर्न सकिन्छ।

(९९ क)	tʌ	iskul	dza
	2SG	school	go.2SG.LHON.IMP
			“You go to School.”
(ख)	tʌ	iskul	nʌ-dza
	2SG	school	NEG-go.2SG.LHON.IMP
			“You do not go to School.”
(१०० क)	timi	iskul	dza-u
	2SG	school	go-2SG.MHON.IMP
			“You go to School.”
(ख)	timi	iskul	nʌ-dza-u
	2SG	school	NEG-go-2SG.MHON.IMP
			“You do not go to School.”
(१०१ क)	tʌpai	iskul	dza-nu-fios
	2SG	school	go-INF-IMP
			“You go to School.”
(ख)	tʌpai	iskul	nʌ-dza-nu-fios
	2SG	school	NEG-go-INF-IMP
			“You do not go to School.”

उक्त (९९-१०१) आज्ञार्थक भाव, द्वितीय पुरूष (निम्न, मध्य र उच्च आदरार्थी) करण (क) र अकरण (ख) -का उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरणमा अकरण सूचक [nʌ-] प्रतिपादिकका सुरूमा प्रयोग भएको छ।

इच्छार्थक भाव र अकरण

इच्छार्थक भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको सुरुमा प्रयोग हुन्छ। इच्छार्थक भावमा काल र पक्ष बोधक रूपहरू प्रयोग हुँदैन। इच्छार्थक भाव प्रथम, द्वितीय तृतीय तीनवटै पुरूषमा हुन्छ। इच्छार्थक भाव र अकरणका निम्न उदाहरण हेर्न सकिन्छ।

(१०२क) mʌ b^hat k^ha-u
1SG food eat-1SG.OPT
“I may eat food.”

(ख) mʌ b^hat nʌ-k^ha-u
1SG food NEG-eat-1SG.OPT
“I may not eat food.”

(१०३क) tʌi-le b^hat k^ha-es
2SG-ERG food eat-2SG.LHON.OPT
“You may eat food.”

(ख) tʌi-le b^hat nʌ-k^ha-es
2SG-ERG food NEG-eat-2SG.LHON.OPT
“You may eat food.”

(१०४क) timi-le b^hat k^ha-e
2SG-ERG food eat-2SG.MHON.OPT
“You may eat food.”

(ख) timi-le b^hat nʌ-k^ha-e
2SG-ERG food NEG-eat-2SG.MHON.OPT
“You may eat food.”

- (१०५ क) tʌpai-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-e
 2SG-ERG food eat-INF-be-OPT
 “You may eat food.”
- (ख) tʌpai-le b^hat nʌ-k^ha-nu-b^hʌ-e
 2SG-ERG food NEG-eat-INF-beOPT
 “You may not eat food.”
- (१०६ क) us-le b^hat k^ha-os
 3SG-ERG food eat-3SG.OPT
 “You may eat food.”
- (ख) us-le b^hat nʌ-k^ha-os
 3SG-ERG food NEG-eat-3SG.OPT
 “You may eat food.”
- (१०७ क) ʃami b^hat k^ha-ʌu
 1PL food eat-1PL.OPT
 “We may eat food.”
- (ख) ʃami b^hat nʌ-k^ha-ʌu
 1PL food NEG-eat-1PL.OPT
 “We may not eat food.”
- (१०८ क) tʌʃʌru-le b^hat k^ha-e
 2PL-ERG food eat-2PL.LHON.OPT
 “You may eat food.”

- (ख) tʌɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-e
 2PL-ERG food NEG-eat-2PL.LHON.OPT
 “You may eat food.”
- (१०९ क) timi-le b^hat k^ha-e
 2SG-ERG food eat-2SG.MHON.OPT
 “You may eat food.”
- (ख) timiɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-e
 2PL-ERG food NEG-eat-2PL.MHON.OPT
 “You may eat food.”
- (११० क) tʌpaiɦʌru-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-e
 2PL-ERG food eat-INF-be-OPT
 “You may eat food.”
- (ख) tʌpaiɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-nu-b^hʌ-e
 2PL-ERG food NEG-eat-INF-beOPT
 “You may not eat food.”
- (१११ क) uniɦʌru-le b^hat k^ha-un
 3PL-ERG food eat-3PL.OPT
 “You may eat food.”
- (ख) uniɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-un
 3PL-ERG food NEG-eat-3PL.OPT
 “You may eat food.”

- (ख) timi b^hat nΛ-k^ha-u-la
 2SG food NEG-eat-2SG.MHON-PROB
 “You may eat food.”
- (११५ क) tΛpai-le b^hat k^ha-nu-b^hΛ-e
 2SG-ERG food eat-INF-be-PROB
 “You may eat food.”
- (ख) tΛpai-le b^hat nΛ-k^ha-nu-b^hΛ-e
 2SG-ERG food NEG-eat-INF-be PROB
 “You may not eat food.”
- (११६ क) us-le b^hat k^ha-os
 3SG-ERG food eat-3SG.PROB
 “You may eat food.”
- (ख) us-le b^hat nΛ-k^ha-os
 3SG-ERG food NEG-eat-3SG.PROB
 “You may eat food.”
- (११७ क) ŋami b^hat k^ha-Λũ
 1PL food eat-1PL.OPT
 “We may eat food.”
- (ख) ŋami b^hat nΛ-k^ha-Λũ
 1PL food NEG-eat-1PL.OPT
 “We may not eat food.”

- (११८ क) tʌɦʌru-le b^hat k^ha-e
 2PL-ERG food eat-2PL.LHON.OPT
 “You may eat food.”
- (ख) tʌɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-e
 2PL-ERG food NEG-eat-2PL.LHON.OPT
 “You may eat food.”
- (११९ क) timi-le b^hat k^ha-e
 2SG-ERG food eat-2SG.MHON.OPT
 “You may eat food.”
- (ख) timiɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-e
 2PL-ERG food NEG-eat-2PL.MHON.OPT
 “You may eat food”
- (१२० क) tʌpaiɦʌru-le b^hat k^ha-nu-b^hʌ-e
 2PL-ERG food eat-INF-be-OPT
 “You may eat food.”
- (ख) tʌpaiɦʌru-le b^hat nʌ-k^ha-nu-b^hʌ-e
 2PL-ERG food NEG-eat-INF-beOPT
 “You may not eat food.”
- (१२१ क) uniɦʌru-le b^hat k^ha-un
 3PL-ERG food eat-3PL.OPT
 “You may eat food.”

(ख) unifiʌru-le b^hat nʌ-k^ha-un
 3PL-ERG food NEG-eat-3PL.OPT
 “You may eat food.”

उक्त उदाहरण (११२ ख-१२१ ख) सम्भावनार्थक भाव प्रथम, द्वितीय, तृतीय पुरुष, एकवचन, बहुवचन अकरणका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरणद्वारा स्पष्ट हुन्छ, सम्भावनार्थ भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको सुरूमा प्रयोग हुन्छ।

प्रश्नार्थक भाव र अकरण

नेपालीमा आरोही अनुतान र को, किन, के आदि प्रश्नको प्रयोगद्वारा प्रश्नार्थक भाव बनिन्छ। यो भाव भूत-अभूत दुईवटै कालमा प्रयोग हुन्छ। प्रश्नार्थक भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ। निम्न उदाहरणद्वारा प्रश्नार्थक भाव र अकरणबारे जानकारी पाउन सकिन्छ।

(१२२ क) ram iskul dza-n-ts^hʌ
 3SG school go-Ø-NPST.3SG,NFEM.INTRV.
 “Ram go to school.”

(ख) ram iskul dza-dʌi-nʌ
 3SG school go-PROG-NEG.INTRV
 “Ram go to school.”

(१२३ क) ram iskul gʌ-jo
 3SG school go-AOR.3SG.NFEM.INTRV
 “Ram went School.”

(ख) ram iskul gΛ-e-nΛ
 3SG school go-AOR-NEG.INTRV
 “Ram did not go to School.”

(१२४क) ram-le ke k^ha-jo
 3SG-ERG what eat-AOR.3SG.NFEM.INTRV
 “What did Ram eat?”

(ख) ram-le ke k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG what eat-AOR-NEG.INTRV
 “What did not Ram eat?”

उक्त उदाहरण प्रश्नार्थक भाव करण, अकरणका उदाहरण हुन्। प्रश्नार्थक भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ। प्रश्नार्थक भावमा अभूतकाल (१२२ ख) र भूतकाल (१२३ ख) दुवैमा अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले सहायक क्रिया लोप हुन्छ। (१२२ क) र (१२३ क) -मा प्रयुक्त क्रमशः अभूत र भूतकाल जनाउने सहायक क्रिया [-ts^hΛ] र [-jo] (१२२ ख) र (१२३ ख) -मा अकरण सूचकको प्रयोगले लोप भएको छ। मूलतः नेपालीमा अकरण सूचक परसर्गका रूपमा प्रयोग भयो भने सहायक क्रिया लोप हुने व्यवस्था छ।

दायित्वार्थक भाव र अकरण

कर्तव्य वा जिम्मेवारी बुझाउने भाव नै दायित्वार्थक भाव हो। यस भावमा अकरण सूचक प्रतिपादिकको सुरु र अन्त्य दुवै स्थानमा प्रयोग हुन्छ। अभूतकालमा परसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ, भूतकालमा उपसर्ग परसर्ग दुवै रूपमा प्रयोग हुन्छ। जस्तै-

(१२५ क)	b ^h ai-lai	iskul	la-nu-pʌr-ts ^h ʌ
	3SG-ACC	school	take-INF-be-NPST.3SG.OBLV
	“I have to take my brother to the school.”		
(ख)	b ^h ai-lai	iskul	la-nu-pʌr-dʌi-nʌ
	3SG-ACC	school	take-INF-be-PROG-NEG.
	“I do not have to take my brother to the school”		
(*ग)	b ^h ai-lai	iskul	nʌ-la-nu-pʌr-ts ^h ʌ
	3SG-ACC	school	NEG-take-INF-be-AOR.3SG.OBLV
	“I do not have to take my brother to the school”		
(१२६ क)	b ^h ai-lai	iskul	la-nu-pʌr-t ^h jʊ
	3SG-ACC	school	take-INF-be-AOR.3SG.OBLV
	“I had to take my brother to the school”		
(ख)	b ^h ai-lai	iskul	nʌ-la-nu-pʌr-t ^h jʊ
	3SG-ACC	school	NEG-take-INF-be-AOR.3SG.OBLV
	“I do not had to take my brother to the school”		
(ग)	b ^h ai-lai	iskul	la-nu-pʌr-t ^h e-nʌ
	3SG-ACC	school	take-INF-be-AOR-NEG.OBLV
	“I do not had to take my brother to the school”		

उक्त उदाहरण दायित्वार्थक भाव करण, अकरण, भूत र अभूतकालका उदाहरण हुन्। दायित्वार्थक भाव, अभूतकालमा अकरण सूचक परसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ, (१२५ ख) -मा हेर्न सकिन्छ। भूतकालमा अकरण सूचक उपसर्ग परसर्ग दुवै रूपमा प्रयोग हुन्छ, (१२६ ख,ग)

-मा हेर्न सकिन्छ। दायित्वार्थक भाव, अभूतकालमा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा प्रयोग भएमा उक्त वाक्य अव्याकरणिक हुन्छ, (१२५ ग) -मा हेर्न सकिन्छ।

सङ्केतार्थक भाव र अकरण

सङ्केतार्थक भाव दुईवटा उपवाक्य जोडिएर बनिन्छ। कुनै एउटा घटनाको कारण अर्को घटनाको सङ्केत बुझाउँछ। यस भावमा दुवै उपवाक्यको क्रियामा अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ। यसमा पहिलो उपवाक्यमा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा र दोस्रो उपवाक्यमा परसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ। जस्तै-

(१२७ क) b^hai ae mΛ dza-n-t^he
3SG come 1SG go-∅-AOR.1SG.SBJV.
“If brother come than I will go.”

(ख) b^hai nΛ-ae mΛ dza-n-t^hi-nΛ
3SG NEG-come 1SG go-∅-AOR.1SG-NEG.SBJV.
“If brother come than I will go.”

(१२७ ख) -मा अकरण सूचक पहिलो उपवाक्यमा उपसर्गको रूपमा र दोस्रो उपवाक्यमा परसर्गको रूपमा प्रयोग भएको छ। सङ्केतार्थ भावमा द्विकरण व्यवस्था हुन्छ। किनभने यसमा अकरण सूचक एकै वाक्यमा दुईपल्ट प्रयोग हुन्छ।

अनुमेयार्थक भाव र अकरण

कुनै कार्य सम्पन्न भएको अनुमान बुझाउने भाव नै अनुमेयार्थक भाव हो। यस भावमा अकरण सूचक सहायक क्रियाको अधिपट्टि प्रयोग हुन्छ। अर्थात् प्रतिपादिकको मध्यमा अकरण सूचकको प्रयोग पाइन्छ। जस्तै-

(१२८ क) pani um-le-ts^hΛ
Water boil-INFR-NPST.3SG
“Water is boil over.”

(ख) pani um-le-nΛ-ts^hΛ
Water boil-INFR-NEG-NPST.3SG
“Water is boil over.”

(१२९ क) b^hai a-e-ts^hΛ
3SG come-INFR-NPST.3SG
“Brother arrived.”

(ख) b^hai a-e-nΛ-ts^hΛ
3SG come-INFR-NEG-NPST.3SG
“Brother do not arrived.”

उक्त उदाहरण अनुमेयार्थ भाव, करण अकरणका उदाहरण हुन्। अनुमेयार्थ भाव जनाउने रूप [-le], [-e] हो, जो क्रमश (१२८) र (१२९) -मा हेर्न सकिन्छ। अनुमेयार्थ भावमा अकरण सूचक अनुमेयार्थक बोधक चिन्ह र सहायक क्रियाको मध्यमा प्रयोग हुन्छ, जो (१२८ ख) र (१२९ ख) -मा हेर्न सकिन्छ।

४.३ निष्कर्ष

नेपालीमा परसर्गको रूपमा प्रयुक्त अकरण सूचकले फाइ फिचरका आधारमा काल र पक्षको रूप परिवर्तन गर्ने गर्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले अभूतकाल जनाउने रूप [-ts^hΛ] को पछाडि [-i] रूप थपिन्छ। तृतीय पुरुष, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, भूतकाल जनाउने [-jo] रूप [-e] -मा बदलिन्छ। तृतीय पुरुष, स्त्रीएत्तर लिङ्ग, भूतकाल जनाउने [-jo] रूप अभ्यस्त पक्ष अभूतकालमा अकरण सूचकको प्रयोगले

काल जनाउने [-tsʰʌ] रूप लोप गरेर अकरण सूचक अगि [-dʌi] रूपको प्रयोग पाइन्छ। अभ्यस्त पक्ष भूतकालमा काल जनाउने रूप [-jo] [-e] -मा बदलिन्छ र त्यसको पछाडि अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ। सातत्य पक्ष र पूर्ण पक्ष (ज्ञात), अभूतकाल अकरणमा पक्ष र काल उही रहन्छ र अकरण सूचकको अगि [-i] रूप थपिन्छ। सातत्य पक्ष र पूर्ण पक्ष (ज्ञात), भूतकाल अकरणमा [-jo] रूप लोप भएर [-e] रूप थपिन्छ। पूर्ण पक्ष (ज्ञात) र अवस्ताविक पक्ष अभूत, भूत दुवैकालमा काल जनाउने सूचकको अगि अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ। भावसँग सम्बन्धित छ। आज्ञार्थक, इच्छार्थक, सम्भावनार्थक भावमा अकरण सूचकको प्रयोग प्रतिपादिकका अगाडि प्रयोग गरिन्छ र अन्य (सामान्यार्थक, सङ्केतार्थक, दायित्वार्थक र प्रश्नार्थक)-भावमा प्रतिपादिकको अन्त्यमा प्रयोग हुन्छ।

पाँचौं अध्याय

अकरणको सैद्धान्तिक पक्ष

यस अध्यायमा अकरणको सैद्धान्तिक पक्षको अध्ययन रहेको छ। यसमा अकरणका विभिन्न प्रकारबारेको अध्ययन रहेको छ, जस्तै मिडल फिल्ड नेगेसन (Middle Field Negation), नेगेटिभ पोलारिटी आइटम (Negative Polarity Item), सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन (S-negation and C-negation, respectively), द्विरकरण (Double Negation) अकरण र विपरीतार्थक (Opposites) आदि। नेपालीमा यी विभिन्न प्रकारका अकरणको व्यवस्था के कस्तो छ भन्ने अध्ययन यस अध्यायमा रहेको छ।

अकरण भाषाको सार्वभौमिक पक्ष हो। प्रत्येक भाषामा अकरण व्यवस्था हुन्छ। अकरणले बनाईको सत्यार्थलाई विपरीत गर्ने कार्य गर्छ। प्रतिज्ञप्ति तर्क शास्त्र (propositional logic) अनुसार भाषा अनुसारले यसको व्यवस्थापन हुन्छ। अंग्रेजीमा अकरण सूचकको अवस्थिति जस्तो छ, नेपालीमा त्यो भन्दा भिन्न हुन्छ। नेपालीमा अकरण सर्ग र निपातको रूपमा पाइन्छ। जसको चर्चा माथि अध्याय तीनमा गरिएको छ।

५.१ मिडल फिल्ड नेगेसन

मिडल फिल्ड नेगेसनले वाक्यको सत्यार्थलाई आंशिक निषेध गर्छ। प्रत्येक वाक्य (proposition) कि त सकारात्मक हुन्छ कि नकारात्मक हुन्छ, यही सकारात्मक र नकारात्मकको बीचको अर्थ दिनेलाई मिडल फिल्ड नेगेसन भनिन्छ। (हुडन: १९९४) -ले यसलाई वीकेनिड नेगेसन (Weakening Negation) भनेका छन्। एउटै वाक्यभित्र दुईवटा अकरण सूचकको प्रयोग हुने र एउटै अकरण मात्र भएजस्तो देखिने जसलाई वीकेनिड अकरण भनेका छन्।

स्केलर विधेय (scalar predicate) -मा अकरण सूचक प्रयोग भएर करण र अकरणविचको अर्थ दिन्छ (हर्न: १९८९)। यसले वक्ताको बनाइको सत्यार्थलाई आंशिक निषेध गर्दछ। यसले बनाईको

सत्यार्थलाई पनि जनाउँदैन साथै भनाइको सत्यार्थलाई पूर्ण निषेध पनि गर्दैन। यसले करण र अकरण भन्दा भिन्न अर्थ जनाउँछ। नेपालीमा मिडल फिल्ड नेगेसनको व्यवस्था पाइन्छ। जस्तै-

(१३०) keti ramri ts^h-e
 Girl beauty NPST-FEM.3SG.LHON
 “A girl is beautiful.”

(१३१) keti ramri ts^hΛi-nΛ
 Girl beauty NPST-3SG.LHON.NEG
 “Girl is not beautiful.”

(१३२) keti nΛ-ramri ts^h-e
 Girl NEG-beauty NPST-FEM.3SG.LHON
 “Girl is not beautiful.”

(१३३) keti nΛ-ramri ts^hΛi-nΛ
 Girl NEG-beauty NPST-3SG.LHON
 “Girl isn’t not beautiful.”

(१३०) करण वाक्य हो र (१३१),(१३२),(१३३) अकरण वाक्य हुन्। (१३१) -ले (१३०) -को सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छ। (१३०) र (१३२) क्रमशः करण र अकरण वाक्य हुन्। दुईवटै वाक्य एका अर्काको विरोधाभासमा खडा छन्। (१३१) र (१३२) दुवै वाक्यले केटीको राम्रोपनलाई पूर्ण निषेध गरेको छ। (१३०) र (१३३) क्रमशः करण र अकरणका वाक्य हुन्। (१३३) -मा विशेषण र क्रिया दुवैमा अकरण सूचक प्रयोग भएर वाक्यलाई पूर्ण निषेध नगरेर आंशिक निषेध गरेको छ। जसलाई मिडल फिल्ड नेगेसन भनिन्छ।

नेपालीमा मिडल फिल्ड नेगेसनको व्यवस्था पाइन्छ। विशेष स्केलर एडजेक्टिभ (scalar

adjective) -मा अकरण सूचक प्रयोग भएर वाक्यलाई आंशिक निषेध गर्छ। नेपालीमा यस्तो व्यवस्थालाई द्विरकरण व्यवस्था पनि भनेका छन् (हेर्नुहोस्, पोखेल २०५४)।

(जेड्लस्ट्रा २००४) -ले स्केलर विधेयलाई स्केल मार्फत त्यसको गुणलाई मापन गरेका छन्। सोही अनुरूप नेपालीमा हेरौं-

Ati nAramri	nAramri	nA tA ramri / nA tA nAramri	ramri	Ati ramri
-------------	---------	--------------------------------	-------	-----------

तालिका ५.१ मिडल फिल्ड नेगेसन

उक्त स्केलद्वारा मिडल फिल्ड नेगेसन देखाइएको छ। [nAramri] अकरण र [ramri] करणको बिचको [nA tA ramri], [nA tA nAramri] भन्ने अर्थ दिनेलाई मिडल फिल्ड नेगेसन भनिन्छ।

५.२ सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन

प्रत्येक भाषामा सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसनको व्यवस्था हुन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले पुरै वाक्य नै अकरण भयो भने त्यसलाई सेन्टेन्सियल नेगेसन भनिन्छ र अकरण सूचकको प्रयोगले कुनै पदलाई मात्र अकरण गराउँछ भने त्यसलाई कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन भनिन्छ। सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसनमा भाषा अनुसारकै व्यवस्था हुन्छ। हिन्दी भाषामा पदसँग अकरण सूचकको प्रयोगले कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन हुन्छ। नेपालीमा अकरण सूचक क्रियासँग रहेको हुन्छ। प्रत्येक पदमा अकरण सूचक प्रयोग हुँदैन। नेपालीमा अकरण सूचक सर्गको रूपमा भएको हुँदा यो क्रियासँग रहेको हुन्छ। अर्थात नेपालीमा सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसनमा पदक्रम उही रहन्छ। नेपालीमा कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन अनुतानसँग सम्बन्धित छ। जुन पदलाई अकरण गराउनु छ त्यसमा अनुतानको प्रयोग गर्नुपर्छ।

(१३४) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3P-ERG food eat-PRV-NEG
 “Ram did not eat food.”

(१३५) **ram**-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3P-ERG food eat-PRV-NEG
 “Ram did not eat food.(Someone else ate)”

(१३६) ram-le **b^hat** k^ha-e-nΛ
 3P-ERG food eat-PRV-NEG
 “Ram did not eat food. (He ate bread)”

(१३७) ram-le b^hat **k^ha-e-nΛ**
 3P-ERG food eat-PRV-NEG
 “Ram did not eat food. (He waste it)”

उक्त (१३४) सेन्टेन्सियल नेगेसनको उदाहरण हो र (१३५), (१३६ र (१३७) कन्स्टिट्युन्ट नेगेसनका उदाहरण हुन्। (१३४) मा पूरै वाक्य नै अकरण भएको छ। (१३५),(१३६) र (१३७) मा क्रमशः उद्देश्य, कर्म, क्रिया अकरण भएको छ। जुन पदलाई वक्ताले जोड दिएर उच्चारण गर्छ त्यही पद अकरण हुन्छ। उदाहरण (१३५) मा रामलाई जोड दिएर उच्चारण गरेको हुँदा यहाँ रामले भात खाएन अरू कसैले खायो भन्ने बुझिन्छ। यसमा राममा मात्र अकरण प्रयोग भएको छ। यसरीनै (१३६) मा रामले भात होइन रोटी खायो भन्ने बुझिन्छ। यसमा भात निषेध भएको छ। (१३७) -मा रामले भात खाएन फरकको भन्ने बुझिन्छ। यसमा क्रिया मात्र निषेध भएको छ। यसरी नेपालीमा सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन वाक्यमा पदक्रम एउटै रहन्छ। यो वक्ताको भनाईमा आधारित हुन्छ।

नेपालीमा कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन जटिल किसिमको छ। अकरण सूचक स्थायी रूपमा

क्रियामा रहने हुँदा यो उद्देश्य र कर्ममा जोडिन सक्दैन। नेपालीमा कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन वाक्यको घटक वा पदहरूको तानसँग सम्बन्धित छ।

५.३ नेगेटिव पोलारिटी आइटम

अकरणसँग मात्र प्रयोगमा आउने पदावलीलाई नेगेटिव पोलारिटी आइटम भनिन्छ। यस्ता पदावलीहरू करण वाक्यमा प्रयोग हुँदैनन्। विश्वका धेरै भाषाहरूमा यस्ता पदावलीहरू पाइन्छन्। नेपालीमा [pʌni] निपात र [sʌmma] परस्थानिकसँग प्रश्नवाचक सर्वनाम जोडिएर नेगेटिव पोलारिटी आइटम बनिन्छ। जस्तै-

koī + pʌni = koipʌni
 kʌile + pʌni = kʌilepʌni
 kunʌi + pʌni = kunʌipʌni
 kei + pʌni = keipʌni
 ekjana + pʌni = ekjʌnapʌni
 ʌile + sʌmma = ʌilesʌmma

उक्त पदावली अकरणसँग मात्र प्रयोग हुन्छ। उदाहरणका रूपमा हेर्न सकिन्छ-

(१३८ क) koipʌni iskul ae-nʌn
 No one school come-NEG.3SG.PL.
 “No one came to school.”

(ख) * koipʌni iskul ae
 No one school come.3SG.PL.
 “No one came to school.”

(१३९ क) mʌ kʌilepʌni iskul gʌ-i-nʌ
 1SG never school go-1SG-NEG
 I never went school.”

- (ख) *mΛ kΛilepΛni iskul gΛ-e
1SG never school go-1SG
“I never went school.”
- (१४० क) mΛ-lai kunΛipΛni luga mΛnpΛr-e-nΛ
1SG-INS any clothes like-AOR-NEG.
“I did not like any clothes.”
- (ख) *mΛ-lai kunΛipΛni luga mΛnpΛr-jo
1SG-INS any clothes like-AOR
“I like any clothes.”
- (१४१ क) mΛ keipΛni k^heInΛ dza-n-di-nΛ
1SG nothing play know-Ø-1SG-NEG
“I don’t know anything to play.”
- (ख) *mΛ keipΛni k^heInΛ dza-n-dΛts^hu
1SG nothing play know-Ø-1SG
“I know anything to play.”
- (१४२ क) ekjΛna pΛni ae-nΛ
Noone come-NEG
“No one came.”
- (ख) *ekjΛna pΛni ajo
No one come
“No one came.”

(१४३ क) ram ʌilesʌmma ae-nʌ
 3SG yet come-NEG
 “Ram not came yet.”

(ख) *ram ʌilesʌmma ajo
 3SG yet come
 “Ram came yet.”

उक्त (१३८ क-१४३ क) नेगेटिव पोलारिटी आइटमका उदाहरण हुन्। उक्त उदाहरणद्वारा स्पष्ट हुन्छ, नेगेटिव पोलारिटी आइटममा अकरण क्रियापद मात्र प्रयोग हुन्छ। करण क्रियापदमा प्रयोग हुन सक्दैन, जो (१३८ ख-१४३ ख) -मा देखाइएको छ। उक्त उदाहरण अव्याकरणिक (*) हुन्। अकरणसँग आउने यस्ता पदावलीलाई नेगेटिव पोलारिटी भनिन्छ। यस्तै पदावली करणसँग प्रयोग भयो भने नेगेटिव पोलारिटी आइटम भनिँदैन।⁵

५.४ द्विरकरण व्यवस्था

एउटा वाक्य (proposition)- मा दुईवटा अकरण सूचक प्रयोग भएर वाक्यको सत्यार्थलाई विपरीत गर्ने व्यवस्थालाई द्विरकरण व्यवस्था भनिन्छ। वाक्यमा दुईवटा अकरण सूचक एक अर्काको विरोधाभासमा रहेका हुन्छन् र उक्त वाक्यले करणको अर्थ दिन्छ (लोथ: १७६२)। प्रतिज्ञासि तर्क शास्त्रमा द्विरकरणलाई यसरी जनाइएको छ- यदि p सत्य छ भने $\neg p$ असत्य हुन्छ र p असत्य छ भने $\neg p$ सत्य हुन्छ। $\neg\neg p$ र p ले एकै अर्थ प्रदान गर्छ।

5 एउटै धातुरूप क्रिया भएको अकरण वाक्यमा मात्र नेगेटिव पोलारिटी आइटम प्रयोग हुन्छ। दुईवटा धातुरूप क्रिया भएको करण वाक्यमा प्रयोग हुने उही पदावलीलाई नेगेटिव पोलारिटी आइटम भनिँदैन। जस्तै-

koipʌni iskul aunʌ-sʌk-tsʰʌ
 Anyone school come-can.NPST.3SG.
 “Anyone can come to school.”

$$\neg\neg p = p^6$$

उक्त तर्क शास्त्रको शूत्र सबै भाषामा प्रयोग हुँदैन। डच, स्कोन्डिन, जर्मन आदि भाषामा द्विरकरणको प्रयोगले सकारात्मक अर्थ दिँदैन (रमतः २००६)।

विश्वका प्रायजस्तो भाषाहरूमा द्विरकरण व्यवस्था पाइन्छ। सबै भाषामा द्विरकरणले सकारात्मक अर्थ दिँदैन। फ्रान्सेली भाषामा द्विरकरणले अझ प्रबलताका साथ अकरण वा नकारात्मक अर्थको पुष्टि गर्छ। नेपालीमा पनि द्विरकरण व्यवस्था पाइन्छ। जसले सकारात्मक नकारात्मक दुवै अर्थ प्रदान गर्छ। वाक्यमा दुवै अकरण सूचक सर्गका रूपमा प्रयोग हुने द्विरकरण वाक्यले सकारात्मक अर्थ दिन्छ। यसमा मुख्य क्रियामा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ र सहायक क्रियामा उपसर्ग-परसर्ग दुवै रूपमा प्रयोग हुन्छ। अकरण सूचकका रूपमा निपात र सर्ग रहने द्विरकरण वाक्यले नकारात्मक अर्थको पुष्टि गर्छ। फ्रान्सेली भाषामा झैं यसले अझ निश्चित रूपमा नकारात्मकता जनाउँछ। निम्न उदाहरणमा हेर्न सकिन्छ-

१४५ ram-le nΛ-lek^h-eko fioi-nΛ
 3SG-ERGNEG-write-PRF be-NEG
 “Ram isn’t not writing.”

उक्त वाक्यमा अकरण सूचक सर्गको रूपमा मुख्य क्रिया र सहायक क्रियामा प्रयोग भएर द्विरकरण वाक्य बनिएको छ। यसमा एउटा अकरण सूचक अर्को अकरण सूचकको विरोधमा रहेको छ। एउटा विधेयको सत्यार्थलाई अर्को विधेयको सत्यार्थले निषेध गरेको छ र सकारात्मक अर्थ जनाएको छ।

१४६ nai mΛ lek^h-di-nΛ
 NEG 1SG write-NPST.1SG-NEG
 “No, I won’t write.”

6 Law of Double Negation (Ramat 2006)

उक्त वाक्यमा अकरण सूचक निपात र सर्गका रूपमा प्रयोग भएर द्विरकरण वाक्य बनिएको छ। उक्त वाक्यले अझ प्रबलताका साथ नकारात्मक अर्थ दिएको छ। नेपालीमा निपात र सर्गका रूपमा अकरण सूचक प्रयोग भएर द्विरकरण वाक्य बनिन्छ, जसले प्रबलताका साथ नकारात्मक अर्थ दिन्छ। जुन व्यवस्था फ्रान्सेली भाषामा पाइन्छ।

नेपालीमा द्विरकरणले नकारात्मक, सकारात्मक दुवै अर्थ दिन्छ। अंग्रेजी भाषामा द्विरकरणले सकारात्मक अर्थ दिन्छ भने फ्रान्सेली भाषामा नकारात्मक अर्थ दिन्छ। नेपालीमा द्विरकरणको अन्य भाषा भन्दा भिन्न व्यवस्था रहेको छ।

५.५ अकरण र विपरीतार्थक

अकरण र विपरीतार्थक शब्द दुईवटा भिन्ना-भिन्न अर्थ वहन गर्ने शब्दहरू हुन्। अकरणले वाक्य वा कुनै विधेयको सत्यार्थलाई निषेध गर्छ भने विपरीतार्थकले कुनैपनि शब्दको विपरीत अर्थ दिन्छ। नेपालीमा अकरण सूचक [-nΛ] र [nΛ-] -को प्रयोगले अकरण बनिन्छ विपरीतार्थक शब्द बनिनुलाई उक्त सर्गहरू जोड्नु पर्दैन। निम्न उदाहरणद्वारा अकरण र विपरीतार्थकको विन्नता अझ स्पष्ट रूपमा छुटिन्छ।

(१४७क) keti ʌgli ts^h-e
 Girl tall NPST-FEM.3SG.LHON
 “Girl is tall.”

(ख) keti ʌgli ts^hʌi-nΛ
 Girl tall NPST-NEG
 “Girl is not tall.”

(ग) keti fiotsi ts^h-e
 Girl short NPST-FEM.3SG.LHON
 “Girl is short.”

उक्त (१४७क) आधार वाक्य हो। यसकै तुलानात्मक रूपमा अकरण र विपरीतार्थकको भिन्नता हेरिन्छ। (१४७ख) -मा अकरण सूचकको प्रयोगले वाक्यका सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छ। यहाँ (१४७क) सत्य छ भने (ख) असत्य छ। अकरण प्रतिज्ञासि तर्क शास्त्रको नियम अनुसार आधार वाक्य सत्य छ भने त्यसको तुलानात्मक अर्को वाक्य असत्य हुन्छ।^७ (१४७ग) -मा [Agli] को विपरीतार्थक [hotsi] शब्द प्रयोग भएको छ। (१४७क र ख) -ले एका अर्काको सत्यार्थलाई विपरीत गरेको छैन र यी दुवै सत्य वाक्य हुन।

निष्कर्षमा यो भन्न सकिन्छ अकरणले वाक्यको सत्यार्थ मूल्यलाई विपरीत गर्छ भने विपरीतार्थकमा विपरीत शब्द साटासाट हुन्छन्।

५.६ निष्कर्ष

यस अध्यायमा विविध अकरणबारेको अध्ययन गरियो। मिडल फिल्ड नेगेसन, सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन, नेगेटिभ पोलारिटी आइटम, द्विरकरण, अकरण र विपरीतार्थक आदिको सैद्धान्तिक अध्ययन र नेपालीमा उक्त अकरण व्यवस्था र प्रयोगबारेको अध्ययन गरिएको छ। स्केलर विधेय वा स्केलर विशेषण (नेपालीमा राम्रो, राम्री) र क्रियामा अकरण सूचकको प्रयोग भएर सकारात्मक र नकारात्मकको बिचको अर्थ दिने व्यवस्थालाई मिडल फिल्ड नेगेसन भनिन्छ। नेपालीमा विशेष राम्रो वा राम्री विशेषणसँग अकरण सूचक प्रयोग भएर मिडल फिल्ड नेगेसन हुन्छ। अकरणसँग मात्र प्रयोग हुने शब्दलाई नेगेटिव पोलारिटी आइटम भनिन्छ। नेपालीमा निपात र प्रश्नवाचक सर्वनाम मिलेर यस्तो पदावली बनिन्छ। नेपालीमा सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसनको व्यवस्था पाइन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले कि त पूरै वाक्यलाई निषेध गर्छ कि त वाक्यको विधेयलाई वा एउटा पदलाई मात्र निषेध गर्छ। पूरै वाक्यलाई निषेध गरेको अकरण व्यवस्थालाई सेन्टेन्सियल नेगेसन र पद वा वाक्यको कुनै अंशलाई मात्र निषेध गरेको अकरण व्यवस्थालाई कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन भनिन्छ।

7 तालिका ३.१ सत्यता सारणीमा हेर्न सकिन्छ।

नेपालीमा अनुतानद्वारा कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन छुट्याइन्छ। नेपालीमा एउटै विधेयलाई निषेध गर्न एउटै वाक्यमा दुईवटा अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ जसलाई द्विरकरण व्यवस्था भनिन्छ। प्राय भाषामा द्विरकरणले नकारात्मक अर्थ दिन्छ। नेपालीमा यसले सकारात्मक नकारात्मक दुईटै अर्थ दिन्छ। यस अध्यायमा अकरण र विपरीतार्थकको पनि अध्ययन रहेको छ।

छैटौं अध्याय

निष्कर्ष

यस लघुशोधप्रबन्धको विषय नेपाली अकरणको वर्णनात्मक र सैद्धान्तिक अध्ययन रहेको छ। उक्त लघुशोधप्रबन्धमा विशेष दार्जिलिङ सिक्किममा बोलिने नेपाली भाषामा प्रयुक्त अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ।

यस लघुशोधप्रबन्धको दोस्रो अध्यायमा नेपाली भाषाको संक्षिप्त परिचय दिइएको छ। नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारको सतम् वर्गभित्रको आधुनिक आर्य भाषा हो। आजभन्दा लगभग हजार वर्ष अघि दामुपालद्वारा लिखत शिलालेख नै नेपाली भाषा प्रथम प्रारूप मानिएको छ। आजसम्ममा नेपाली भाषाको कोष, व्याकरण तयार भइसकेको छ साथै भाषाको वैज्ञानिक अध्ययन पनि भइरहेछ। यस शोधअन्तर्गत नेपाली अकरण व्यवस्थाको विस्तृत वर्णनात्मक अध्ययन गरिएको छ।

तेस्रो अध्यायमा अकरणको परिचयात्मक अध्ययन रहेको छ साथै अकरण सूचक र व्यवस्थाको अध्ययन रहेको छ। सैद्धान्तिक रूपमा प्रतिज्ञासि तर्क शास्त्र (propositional logic) -का आधारमा अकरणलाई सत्यता सारणी (truth table) -द्वारा अध्ययन गरिएको छ। अकरणले वाक्यको सत्यार्थलाई विपरीत गर्छ। नेपालीमा अकरण निपात र सर्गका रूपमा पाइन्छन्। सर्गमा उपसर्ग [nΛ-] र परसर्ग [-nΛ] -को रूप पाइन्छ। निपातमा [nai], [nΛki], [nΛtrΛ], [ΛfiΛ], [fios] आदिका रूपमा अकरण सूचक पाइन्छ। सामान्यर्थक भावमा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ र असामान्यर्थक भावमा अकरण सूचक परसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ। अर्थात् नेपालीमा अकरण भावसँग सम्बन्धित छ। अकरण सूचक परसर्गको रूपमा प्रयोग हुँदा मात्र काल जनाउने रूप प्रयोग हुन्छ, जसको आधारमा भूत र अभूतकाल छुटिन्छ।

चौथो अध्यायमा अकरण र विभिन्न व्याकरणिक कोटिसँगको अध्ययन गरिएको छ। काल पक्ष र भावमा फाइ फिचरमा करण र अकरणका रूपहरूको तुलानात्मक रूपमा अध्ययन गरिएको छ। मुख्यतः अकरण सूचकको प्रयोग परसर्गको रूपमा भयो भने कुनै स्थितिमा यसले सहायक क्रिया लोप

गर्ने गर्छ।⁸ साथै पक्ष परिवर्तन गर्ने व्यवस्था पनि रहेको छ। सहायक क्रिया [ts^hʌ] र [jo]- को पछि र अकरण सूचकको अधिपट्टि सातत्य पक्ष र पूर्ण पक्ष, भूतकाल, प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष (निम्न आदारार्थी), तृतीय पुरुष स्त्रीलिङ्ग, एकवचनमा रूप [-i-] र बहुवचनमा [-e-] रूप प्रकट हुन्छ र अन्य (भूतकाल, द्वितीय मध्य र उच्च आदारार्थी, तृतीय पुरुष पुलिङ्ग एकवचन-बहुवचन)- मा [-e-] रूप प्रकट हुन्छ। अभूतकाल, प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष (निम्न आदारार्थी), तृतीय पुरुष स्त्रीलिङ्ग, एकवचनमा [-di-] रूप प्रकट हुन्छ र अन्य (अभूतकाल, द्वितीय पुरुष मध्य आदारार्थी, तृतीय पुरुष स्त्रीएत्तर लिङ्ग एकवचन-बहुवचन)- मा [-dʌi-] रूप प्रकट हुन्छ। द्वितीय पुरुष उच्च आदारार्थीमा सबै व्याकरणिक कोटिमा अकरण सूचकको प्रयोगले सहायक क्रिया लोप हुन्छ र कुनै नयाँ रूप प्रकट हुँदैन।⁹

पाँचौं अध्यायमा विभिन्न व्याकरणिक कोटि र अकरणको सम्बन्धका अतिरिक्त अकरणको सैद्धान्तिक अध्ययन गरिएको छ। नेपालीमा अध्ययन नभएका विभिन्न अकरणबारे अध्ययन गरिएको छ। मिडल फिल्ड नेगेसन, नेगेटिव पोलारिटी आइटम, सेन्टेन्सियल नेगेसन र कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन, द्विरकरण, अकरण र विपरीतार्थक आदिको अध्ययन गरिएको छ। स्केलर विधेय वा स्केलर विशेषण (नेपालीमा राम्रो, राम्री) र क्रियामा अकरण सूचकको प्रयोग भएर सकारात्मक र नकारात्मकको बिचको अर्थ दिने व्यवस्थालाई मिडल फिल्ड नेगेसन भनिन्छ। अकरणसँग मात्र प्रयोग हुने शब्दलाई नेगेटिव पोलारिटी आइटम भनिन्छ। नेपालीमा निपातसँग प्रश्नार्थक सर्वनाम मिलेर यस्तो पदावली बनिन्छ। अकरण सूचकको प्रयोगले कि त पूरै वाक्यलाई निषेध गर्छ कि त वाक्यको विधेयलाई वा एउटा अवयवलाई मात्र निषेध गर्छ। पूरै वाक्यलाई निषेध गरेको अकरण व्यवस्थालाई सेन्टेन्सियल नेगेसन र अवयव वा वाक्यको कुनै अंशलाई मात्र निषेध गरेको अकरण व्यवस्थालाई कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन भनिन्छ। नेपालीमा अनुतानद्वारा कन्स्टिट्युन्ट नेगेसन छुट्याइन्छ। हिन्दी आदि अन्य भाषामा झैं कुन अवयव निषेध गर्ने त्यस

8 अभ्यस्त पक्ष अभूतकाल सबै पुरुष, वचन, लिङ्ग, आदारमा र सम्पन्न पक्ष, तृतीय पुरुष, एकवचन, पुलिङ्ग करण वाक्यको क्रियापदमा प्रयुक्त सहायक क्रिया (क्रमशः [ts^hʌ] र [jo]) अकरण सूचक [ɪʌ]- को प्रयोगले लोप हुने व्यवस्था छ।

9 चौथो अध्यायमा दिएका उदाहरणहरूमा हेर्न सकिन्छ।

अवयवको अगि अकरण सूचक प्रयोग गर्ने व्यवस्था नेपालीमा छैन। नेपालीमा एउटै विधेयलाई निषेध गर्न एउटै वाक्यमा दुईवटा अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ जसलाई द्विरकरण व्यवस्था भनिन्छ। सैद्धान्तिक तर्कअनुसार दुईवटा अकरण मिलेर करण हुन्छ, अर्थात् द्विरकरणले सकारात्मक अर्थ दिन्छ। नेपालीमा वाक्यमा सर्गका रूपमा दुईवटा अकरण प्रयोग भयो भने सकारात्मक अर्थ दिन्छ तर निपात र सर्गका रूपमा अकरण सूचक प्रयोग भयो भने त्यसले नकारात्मक अर्थ दिन्छ। नेपालीमा यी दुईवटै व्यवस्था छन्। यस शोधमा अकरण र विपरीतार्थकको पनि अध्ययन रहेको छ। नेपालीमा कुनै विशेषणमा अकरण सूचक प्रयोग हुँदा विपरीत पनि गराउँछ। वास्तवमा अकरण र विपरीतार्थकले भिन्न अर्थ दिन्छ। विपरीतार्थकले शब्दलाई विपरीत गर्छ तर अकरणले वाक्य वा शब्दको सत्यार्थलाई विपरीत गर्छ।

अन्तमा, यस लघुशोधप्रबन्धमा नेपाली अकरणको विस्तृत अध्ययन गरियो जसको प्राप्ति निम्नलिखित छन्-

१. नेपालीमा अकरण सूचक सर्ग र निपातका रूपमा छन्।
२. नेपालीमा इच्छार्थक, सम्भावनार्थक, आज्ञार्थक भावमा अकरण सूचक उपसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ र सामान्यार्थक, दायित्वार्थक, प्रश्नार्थक, सङ्केतार्थक र अनुमेयार्थक भावमा अकरण सूचक परसर्गको रूपमा प्रयोग हुन्छ।
३. नेपालीमा परसर्गको रूपमा प्रयुक्त अकरण सूचकले फाइ फिचरका आधारमा काल र पक्षको रूप परिवर्तन गर्ने गर्छ। उपसर्गको रूपमा प्रयुक्त अकरण सूचकमा काल र पक्षका रूपहरू प्रयोग हुँदैन।
४. अकरण सूचकको प्रयोगले अभूतकाल जनाउने रूप [-ts^hΛ-] को पछाडि [-i-] रूप थपिन्छ। तृतीय पुरुष, पुलिङ्ग, भूतकाल जनाउने [-jo-] रूप [-e-]-मा बदलिन्छ।
५. तृतीय पुरुष, पुलिङ्ग, भूतकाल जनाउने [-jo-] रूप अभ्यस्त पक्ष अभूतकालमा अकरण सूचकको प्रयोगले काल जनाउने [-ts^hΛ-] रूप लोप गरेर अकरण सूचक अगि [-dΛi-] रूपको प्रयोग पाइन्छ।

अभ्यस्त पक्ष भूतकालमा काल जनाउने रूप [-jo-] [-e-]-मा बद्लिन्छ र त्यसको पछाडि अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ ।

६ सातत्य पक्ष र पूर्ण पक्ष (ज्ञात), अभूतकाल अकरणमा पक्ष र काल उही रहन्छ र अकरण सूचकको अगि [-i-] रूप थपिन्छ । सातत्य पक्ष र पूर्ण पक्ष (ज्ञात), भूतकाल अकरणमा [-jo-] रूप लोप भएर [-e-] रूप थपिन्छ । पूर्ण पक्ष (ज्ञात) र अवस्ताविक पक्ष अभूत, भूत दुवैकालमा काल जनाउने सूचकको अगि अकरण सूचक प्रयोग हुन्छ ।

आजसम्म कुनै पनि आधुनिक वर्णनात्मक तथा सैद्धान्तिक आधारमा नेपालीमा अकरणको अध्ययन भएको थिएन । यस लघुशोधप्रबन्धले यस अध्ययन क्षेत्रमा देखापरेका कमीलाई सम्बोधन गर्नेछ । यस शोधप्रबन्धले नेपाली भाषाको अकरणको अध्ययनप्रति योगदान दिन्छ भन्ने आशा राख्दछु र भविष्यमा आउने शोधार्थीहरूले यस विषयलाई अगि बडाउन सक्नेछन् । यस शोधमा देखापरेका तथ्य र निष्कर्षलाई भविष्यमा उक्त विषयमा अझ गहन अध्ययन हुने आशा राख्दछु ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

नेपाली

- अधिकारी, हेमाङ्गराज, सन् २०५६, प्रयोगात्मक नेपाली व्याकरण, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
- गौतम, देवीप्रसाद, वि. सं. २०४९, नेपाली भाषा परिचय, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दहाल, वि. सं. २०६६. सामान्य र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, भोटाहिटी काठमाडौं : एम. के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- दाहाल, गोपाल प्रसाद, सन् २०१३, भाषाविविधा, गान्तोक सिक्किम : हिमालयन प्रेस एन्ड पब्लिकेसन ।
- निरौला, निर्मल, सन् २०१५, दार्जिलिङ-सिक्किममा प्रचलित नेपाली भाषाको रूपतात्विक अध्ययन, सिक्किम विश्वविद्यालय : एमफिल शोधप्रबन्ध ।
- नेपाल, घनश्याम र कविता लामा, २००६, उच्च माध्यमिक नेपाली व्याकरण र रचना, सिलगढी : एकता बुक हाउस ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद, वि. सं. २०५१, भाषाविज्ञानको रूपरेखा, धरान : एनबिडी प्रकाशन ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद वि. सं. २०६२, नेपाली मानक व्याकरण तथा कार्यमूलक लेखन, विराटनगर : श्याम पुस्तक भण्डार ।
- पण्डित, हेमराज (२०४२), चन्द्रिका, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।
- पोखेल, माधवप्रसाद, वि. सं. २०५३, क्याम्पस-स्तरीय नेपाली वाक्य-व्याकरण, भोटाहिटी नवीन प्रकाशन ।
- पोखेल, माधवप्रसाद, वि. सं. २०५४, नेपाली वाक्य व्याकरण, काठमाडौं : एकता बुक्स ।
- बन्धु, चूडामणि, वि. स. २०५०(पाँचौं), भाषा विज्ञान, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।
- यादव, योगेन्द्रप्रसाद र भीमनारायण रेग्मी, वि. सं. २०५९, भाषाविज्ञान, कीर्तिपुर : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेस ।

रेग्मी, भीमनारायण (सम्पा.), वि. स. २०७२ *भाषाविज्ञान शब्दवली*, काठमाडौं: नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान।

लामा, कविता, सन् २००५, *दिदृक्षा*, दार्जिलिङ : श्याम प्रकाशन।

श्रेष्ठ, ईश्वरकुमार, वि. स. २०५९, *नेपाली व्याकरण : केही पक्षहरूको सरलीकृत चर्चा*, ललितपुर : साझा प्रकाशन।

सिन्हा, गोकुल, सन् २००४, *भाषिक र साहित्यिक शब्दावलीको प्राविधिक कोश*, दार्जिलिङ : जुनेली प्रिन्टर्स

जवाली, सूर्य विक्रम, सन् १९६२, *नेपाली भाषाको विकासको इतिहास*, दार्जिलिङ : नेपाली साहित्य सम्मेलन।

हिन्दी

द्विवेदी, कपिलदेव, सन् २०१२(ते.सं), *भाषा-विज्ञान एवं भाषा-शास्त्र*, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

अंग्रेजी

Abbi, Anvita 2001, *A Manual Of Linguistic Field Work and Structures of Indian Languages*, LINCOM EUROPA, Freibadstr.3 D-81543 Muenchen.

Allwood, Jens and other, 1977, *Logic in Linguistics*, London: Cambridge University Press.

Bhatt, Rajesh 2016, *Negation and Polarity*, GIAN Lecture Series, University of Mumbai.

Dahal, Ballabhmani 1974, *A Description of Nepali Literary and Colloquial*, Poona University: PhD Thesis,

Greirson, Abraham, 1927, *Linguistic Survey of India*, Calcutta: Central Publication Branch,, Govt.of India.

Haegeman, Liliane, 1995, *The Syntax Of Negation*, London: Press Syndicate of the University of Cambridge.

Horn, Laurence R 1989, *A Natural History of Negation*, University of Chicago: Chicago Press.

- Jager, Agnes, 2008, *History of German Negation*, Philadelphia: John Benjamins Publication
Compass
- Kumar, Rajesh (2003), *The Syntax of Negation and The Licensing of Negative Polarity
Items in Hindi*, University of Illinois: PhD Thesis.
- Lowth, Robert (1794), *A Short Introduction To English Grammar*, New York: J J Tourneisin.
- Miestamo, Matti 2007, *Negation An Overview of Typological Research*, Canada: Language
and Linguistic Compass, Blackwell Publishing.
- Miestamo, Matti, 2005, *Standard Negation : The Negation Of Declarative Verbal Main
Clause In A Typological Perspective*, Canada: Walter De Grueter Publisher.
- Prasain, Balaram 2011, *A Computational Analysis of Nepali Morphology: A Model For
Natural Language Processing*, Tribhuwan University: PhD Thesis.
- Ramat, P, 2006, *Negation*, Italy: University of Pavia
- Sinha, Samar 2015), *Negation in Nepali: An Exploration in its landscape*, New Delhi: Paper
presented at 37th International Conference of Linguistics Society of India.
- Vidi, D De, 2006, *Negation : Philosophical Aspects*, Canada: University of Waterloo.
- Zeijlstra, Hedde, 2004, *Sentential Negation and Negative Concord*, The Netherlands: LOT
Trans 10, 3512 JK Utrecht.
- Zanuttini, Raffaella, 1997, *Negation and Clausal Structure*, New York: Oxford University
Press

साहित्यिक पत्रिका

- उपाध्याय, भीमकान्त (सम्पा.), सन् १९९५-९६, नेपाली अकादमी जर्नल, वर्ष एक अङ्क दुई,
उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालय : नेपाली विभाग।

परिशिष्ट

काल, पक्ष, भाव, ध्रुवियता र तृतीय पुरुष, एकवचन, स्त्रीएतर लिङ्गको सम्बन्ध

- (क) भूतकाल (ख) अभूतकाल

- (क) सम्पन्न पक्ष (ख) अभ्यस्त पक्ष (ग) सातत्य पक्ष
(घ) पूर्ण पक्ष (ङ) अवास्तविक पक्ष

- (क) सामान्यार्थक भाव (ख) प्रश्नार्थक भाव (ग) आज्ञार्थक भाव
(घ) इच्छार्थक भाव (ङ) सम्भावनात्मक भाव (च) अनुमेयार्थक भाव
(छ) दायित्वार्थक भाव (ज) सङ्केतार्थक भाव

(१ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
“Ram ate food”

(२ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
“Ram ate food”

(३ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON.IND
“Ram ate food”

(४ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
“Ram ate food”

- (५ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (६ ख) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON.INTR
 “Did Ram ate food?”
- (७ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (८ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (९ छ) ram-le b^hat k^ha-nu-pʌr-t^hjo
 3SG-ERG food eat-INF-be-AOR.3SG.OBLV
 “Ram must ate food”
- (१० क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (११ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”

- (१२ ज) ram-le b^hat k^hae m^Λ k^ha-n-t^he
 3SG-ERG food eat 1SG eat-INF-be-AOR.3SG.OBLV
 “If Ram eat food than I eat”
- (१३ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (१४ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^hjo
 3SG-ERG food eat- \emptyset -PST.3SG.LHON.NFEM
 “Ram used to eat food.”
- (१५ क) ram-le b^hat k^ha-n-t^hjo
 3SG-ERG food eat- \emptyset -PST.3SG.LHON.NFEM.IND
 “Ram used to eat food.”
- (१६ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (१७ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^hjo
 3SG-ERG food eat- \emptyset -PST.3SG.LHON.NFEM
 “Ram used to eat food.”
- (१८ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^hjo
 3SG-ERG food eat- \emptyset -PST.3SG.LHON.NFEM
 “Did Ram used to eat food?”
- (१९ क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”

- (२० ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^hjo
3SG-ERG food eat-Ø-PST.3SG.LHON.NFEM
“Ram used to eat food.”
- (२१ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
“Ram ate food”
- (२२ ग) ram-le b^hat k^ha-dʌi-t^hjo
3SG-ERG food eat-PROG-PST.3SG.LHON
“Ram was eating food.”
- (२३ क) ram-le b^hat k^ha-dʌi-t^hjo
3SG-ERG food eat-PROG-PST.3SG.LHON.IND
“Ram was eating food.”
- (२४ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
“Ram ate food”
- (२५ ग) ram-le b^hat k^ha-dʌi-t^hjo
3SG-ERG food eat-PROG-PST.3SG.LHON
“Ram was eating food.”
- (२६ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-t^hjo
3SG-ERG food eat-PROG-PST.3SG.LHON
“Ram was eating food?”
- (२७ क) ram-le b^hat k^ha-jo
3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
“Ram ate food”
- (२८ घ) ram-le b^hat k^ha-eko-t^hjo
3SG-ERG food eat-PRF-PST.3SG.NFEM.IND
“Ram had eaten food.”

- (२९ क) ram-le b^hat k^ha-eko-t^hjo
 3SG-ERG food eat-PRF-PST.3SG.NFEM.IND
 “Ram had eaten food.”
- (३० क) ram-le b^hat k^ha-jo
 3SG-ERG food eat-AOR.3SG.NFEM.LHON
 “Ram ate food”
- (३१ घ) ram-le b^hat k^ha-eko-t^hjo
 3SG-ERG food eat-PRF-PST.3SG.NFEM
 “Ram had eaten food.”
- (३२ ख) ram-le b^hat k^ha-eko-t^hjo
 3SG-ERG food eat-PRF-PST.3SG.NFEM
 “Ram had eaten food?”
- (३३ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”
- (३४ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”
- (३५ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”
- (३६ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”

- (३७ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (३८ ख) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG.INTR
“Ram did not eat food?”
- (३९ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (४० क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (४१ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (४२ छ) ram-le b^hat nΛ-k^ha-nu-pΛr-t^hjo
3SG-ERG food NEG-eat-INF-be-AOR.3SG.OBLV
“Ram must ate food”
- (४३ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- ४४ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”

- (४५ ज) ram-le b^hat nΛ-k^ha-e mΛ k^ha-n-t^hi-nΛ
 3SG-ERG food NEG-eat-OBL1SG eat-ø-be-PST.3SG.NEG
 “If Ram eat food than I eat”
- (४६ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-PRF-NEG
 “Ram did not eat food”
- (४७ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^he-nΛ
 3SG-ERG food eat-ø-be.PST-NEG
 “Ram did not used to eat food.”
- (४८ क) ram-le b^hat k^ha-n-t^he-nΛ
 3SG-ERG food eat-ø-be.PST-NEG
 “Ram did not used to eat food.”.
- (४९ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”
- (५० ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^he-nΛ
 3SG-ERG food eat-ø-be.PST-NEG
 “Ram did not used to eat food.”.
- (५१ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^he-nΛ
 3SG-ERG food eat-ø-be.PST-NEG
 “Ram did not used to eat food?”
- (५२ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”

- (५३ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^he-n^Λ
 3SG-ERG food eat- \emptyset -be.PST-NEG
 “Ram did not used to eat food”
- (५४ छ) ram-le b^hat n^Λ-k^ha-nu-p^Λr-t^hjo
 3SG-ERG food NEG-eat-INF-be-AOR.3SG.OBLV
 “Ram must ate food”
- (५५ क) ram-le b^hat k^ha-e-n^Λ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”
- (५६ ख) ram-le b^hat k^ha-n-t^he-n^Λ
 3SG-ERG food eat- \emptyset -be.PST-NEG
 “Ram did not used to eat food.”
- (५७ ज) ram-le b^hat n^Λ-k^ha-e m^Λ k^ha-n-t^hi-n^Λ
 3SG-ERG food NEG-eat-OBLV 1SG eat- \emptyset -PST.1SG-NEG
 “If Ram do not eat food than I won’t eat”
- (५८ क) ram-le b^hat k^ha-e-n^Λ
 3SG-ERG food eat-AOR-NEG
 “Ram did not eat food”
- (५९ ग) ram-le b^hat k^ha-d^Λi-t^he-n^Λ
 3SG-ERG food eat-PROG-PST-NEG
 “Ram was not eating food.”
- (६० क) ram-le b^hat k^ha-d^Λi-t^he-n^Λ
 3SG-ERG food eat-PROG-PST-NEG
 “Ram was not eating food.”

- (६१ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (६२ ग) ram-le b^hat k^ha-dΛi-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PROG-PST-NEG
“Ram was not eating food.”
- (६३ ख) ram-le b^hat k^ha-dΛi-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PROG-PST-NEG
“Ram was not eating food?”
- (६४ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (६५ घ) ram-le b^hat k^ha-eko-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG
“Ram have not eaten food.”
- (६६ क) ram-le b^hat k^ha-eko-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG
“Ram have not eaten food.”
- (६७ क) ram-le b^hat k^ha-e-nΛ
3SG-ERG food eat-AOR-NEG
“Ram did not eat food”
- (६८ घ) ram-le b^hat k^ha-eko-t^he-nΛ
3SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG
“Ram have not eaten food.”

- (६९ ख) ram-le b^hat k^ha-eko-t^he-nΛ
 3SG-ERG food eat-PRF-PST-NEG
 “Ram have not eaten food?”
- (७० ख) ram b^hat k^ha-n-ts^hΛ
 3SG food eat-∅-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (७१ क) ram b^hat k^ha-n-ts^hΛ
 3SG food eat-∅-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (७३ ख) ram b^hat k^ha-n-ts^hΛ
 3SG food eat-∅-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (७४ ख) ram b^hat k^ha-n-ts^hΛ
 3SG food eat-∅-be.NPST.3SG.NFEM
 “Do Ram eat food?”
- (७५ ख) ram b^hat k^ha-n-ts^hΛ
 3SG food eat-∅-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (७६ घ) ram b^hat k^ha-os
 3SG food eat.3SG.LHON.OPT
 “Ram eat food”

- (७७ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (७८ ड) ram b^hat k^ha-la
 3SG food eat.NFEM.LHON.PROB
 “Ram may eat food”
- (७९ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (८० छ) ram-le b^hat k^ha-nu-pΛr-tsh^hΛ
 3SG-ERG food eat-INF-be-NPST.3SG.OBLV
 “Ram must eat food”
- (८१ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (८२ ज) ram-le b^hat k^ha-e mΛ k^ha-n-tsh^hu
 3SG-ERG food eat-SUBJ 1SG eat-ø-be.NPST
 “If Ram eat food than I will eat.”
- (८३ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”

- (८४ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (८५ क) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (८६ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (८७ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (८८ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM.INTR
 “Do Ram eat food?”
- (८९ ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (९० ख) ram b^hat k^ha-n-tsh^hΛ
 3SG food eat-ø-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”

- ९१ (ज) ram b^hat k^ha-e m^Λ k^ha-n-ts^hu
 3SG food eat-SUBJ 1SG eat- \emptyset -be.NPST
 “If Ram eat food than I will eat.”
- (९२ ख) ram b^hat k^ha-n-ts^h^Λ
 3SG food eat- \emptyset -be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (९३ ग) ram-le b^hat k^ha-d^Λi-ts^h^Λ
 3SG-ERG food eat-PROG-be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram is eating food.”
- (९४ क) ram-le b^hat k^ha-d^Λi-ts^h^Λ
 3SG-ERG food eat-PROG-be.NPST.3SG.NFEM.
 “Ram is eating food.”
- (९५ ख) ram b^hat k^ha-n-ts^h^Λ
 3SG food eat- \emptyset -be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”
- (९६ ग) ram-le b^hat k^ha-d^Λi-ts^h^Λ
 3SG-ERG food eat-PROG-be.NPST.3SG.NFEM.
 “Ram is eating food.”
- (९७ ख) ram-le b^hat k^ha-d^Λi-ts^h^Λ
 3SG-ERG food eat-PROG-be.NPST.3SG.NFEM.INTR
 “Ram is eating food?”
- (९८ ख) ram b^hat k^ha-n-ts^h^Λ
 3SG food eat- \emptyset -be.NPST.3SG.NFEM
 “Ram eat food.”

- (१८घ) ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΛ
3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.3SG.NFEM.
“Ram have eaten food.”
- (१९क) ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΛ
3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.3SG.NFEM.IND
“Ram have eaten food.”
- (१००ख) ram b^hat k^ha-n-ts^hΛ
3SG food eat-∅-be.NPST.3SG.NFEM
“Ram eat food.”
- (१०१घ) ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΛ
3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.3SG.NFEM.
“Ram have eaten food.”
- (१०२ख) ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΛ
3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.3SG.NFEM.INTR
“Ram have eaten food?”
- (१०३ख) ram-le b^hat k^ha-dΛi-nΛ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG
“Ram is not eating food.”
- (१०४क) ram-le b^hat k^ha-dΛi-nΛ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG
“Ram is not eating food.”
- (१०५ख) ram-le b^hat k^ha-dΛi-nΛ
3SG-ERG food eat-PROG-NEG
“Ram is not eating food.”

- (१०६ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.INTR
“Ram is not eating food?”
- (१०७ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG
“Ram is not eating food.”
- (१०८ घ) ram-le b^hat nʌ-k^ha-os
3SG-ERG food NEG-eat-3SG.LHON.OPT
“Ram do not eat food”
- (१०९ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.INTR
“Ram is not eating food”
- (११० ङ) ram-le b^hat nʌ-k^ha-la
3SG-ERG food NEG-eat-3SG.LHON.PROB
“Ram may not eat food”
- (१११ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.INTR
“Ram is not eating food”
- (११२ च) ram-le b^hat k^ha-e-nʌ-tʂʌ
3SG-ERG food eat-INF-NEG-NPST.3SG.LHON.
“Ram have not eaten food”
- (११३ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.INTR
“Ram is not eating food”
- (११४ छ) ram-le b^hat nʌ-k^ha-nu-pʌr-tʂʌ
3SG-ERG food NEG-eat-INF-be-NPST.3SG.LHON.
“Ram must ate food”

- (११५ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.INTR
“Ram is not eating food”
- (११६ ज) ram-le b^hat nʌ-k^ha-e mʌ k^ha-di-nʌ
3SG-ERG food NEG-eat-OBL1SG eat-be.NPST-NEG
“If Ram eat food than I eat”
- (११७ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG
“Ram is not eating food.”
- (११८ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG
“Ram is not eating food.”
- (११९ क) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.IND
“Ram is not eating food.”
- (१२० ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PROG-NEG.
“Ram is not eating food”
- (१२१ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG
“Ram is not eating food.”
- (१२२ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.INTR
“Ram is not eating food?”
- (१२३ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.
“Ram is not eating food?”

- (१२४ ग) ram-le b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PROG-be-NPST-NEG.
“Ram is not eating food”
- (१२५ क) ram-le b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PROG-be-NPST-NEG.IND
“Ram is not eating food”
- (१२६ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.
“Ram is not eating food?”
- (१२७ ग) ram-le b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PROG-be-NPST-NEG.
“Ram is not eating food”
- (१२८ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-tʰʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PROG-be-NPST-NEG.INTR
“Ram is not eating food?”
- (१२९ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PROG-NEG.
“Ram is not eating food”
- (१३० घ) ram-le b^hat k^ha-eko-tʰʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.NEG
“Ram have not eaten food.”
- (१३१ क) ram-le b^hat k^ha-eko-tʰʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.NEG.IND
“Ram have not eaten food.”
- (१३२ ख) ram-le b^hat k^ha-dʌi-nʌ
3SG-ERG food eat-HAB-NEG.
“Ram is not eating food”

(१३३घ)

ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΔi-nΔ

3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.NEG

“Ram have not eaten food.”

१३४ख)

ram-le b^hat k^ha-eko-ts^hΔi-nΔ

3SG-ERG food eat-PRF-be.NPST.NEG.INTR

“Ram have not eaten food?”